

X-DEMOKRACIJA ZA NOVO TISOČLETJE: MODERNA TEHNOLOGIJA KOT FAKTOR X?

ALEŠ FERČIČ

Univerza v Mariboru, Pravna fakulteta, Maribor, Slovenija
ales.fercic@um.si

Avtor obravnava aktualne izzive pri zagotavljanju demokracije v povezavi z modernimi tehnologijami in opozarja na nujnost ustreznih sprememb, saj na primer poročila v okviru Sveta Evrope in Organizacije združenih narodov opozarjajo na erozijo kakovosti demokracije, širjenje nezadovoljstva in nezaupanja ljudi v moderno državo kot civilizacijsko pridobitev, kar lahko povzroči njen zaton, posledično pa postavi pod vprašaj zagotavljanje človekovih pravic in temeljnih svoboščin. V tej zvezi s pomočjo predstavitve izbranih razmišljanj nekaterih uveljavljenih klasikov predstavi razvojni lok demokracije v kontekstu razvoja ideje moderne države. Temu sledi obravnava sedaj prevladujočega modela in njegovih očitnih pomanjkljivosti. Avtor obravnava prednosti in slabosti, ki jih (lahko) prinaša moderna tehnologija, ter ponuja razmišljanja o različnih možnostih njene uporabe v smislu faktorja X, skratka, kako bi lahko moderno tehnologijo učinkovito uporabili za krepitev demokratičnosti držav, da bi te resnično postale servis ljudstva, saj je to bistvenega pomena za legitimnost držav.

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.pf.2.2026.20](https://doi.org/10.18690/um.pf.2.2026.20)

ISBN
978-961-299-182-1

Ključne besede:
demokracija,
(moderna) država,
republika,
moderna tehnologija,
parlament,
ljudstvo,
referendum

Univerzitetna založba
Univerze v Mariboru

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.pf.2.2026.20](https://doi.org/10.18690/um.pf.2.2026.20)

ISBN
978-961-299-182-1

Keywords:

democracy,
(modern) state,
republic,
modern technology,
parliament,
people,
referendum

X-DEMOCRACY FOR THE NEW MILLENIUM: MODERN TECHNOLOGY AS A FACTOR X?

ALEŠ FERČIČ

University of Maribor, Faculty of Law, Maribor, Slovenia
ales.fercic@um.si

The author addresses contemporary challenges in safeguarding democracy in the age of modern technologies, emphasizing the urgent need for systemic change. Reports from the CoE and the UN warn of declining democratic standards, growing public dissatisfaction, and diminishing trust in the modern state as a civilizational achievement. These trends could lead to its downfall and, consequently, to the erosion of human rights and fundamental freedoms. By referencing selected reflections from established classical thinkers, the author outlines the historical development of democracy within the framework of the modern state. The author then critiques the prevailing democratic model and its evident shortcomings. He further explores the dual role of modern technology, assessing both its risks and its potential to serve as a transformative force in enhancing democratic governance. The author advocates that technology must be effectively employed to ensure that the modern state serves the people – an essential condition for its legitimacy.

University of Maribor Press

1 Uvod

Zavedam se subjektivnosti pri dojemanju vsega, kar nas obdaja, vseeno pa menim, da je na razpolago dovolj argumentov za tezo, da pri nas, v sosesčini in širše najdemo države, ki so z ustavo določene kot demokratične, s prevladujočim predstavniškim modelom, vendar (pogosto) ne delujejo kot servis ljudstva oz. delujejo nedemokratično.¹

Se ponavlja že videno? *Rousseau* je glede predstavniške (posredne) demokracije opozoril – če ga smiselno povzamem – da se Angleži počutijo svobodne, ker volijo parlament, vendar se po njegovem motijo, saj so v resnici svobodni samo na volilni dan, ko pa so parlamentarci enkrat izvoljeni, so zaslužnjeni, niso vredni nič.² Sedanjost, več kot poltretje stoletje kasneje, sicer (še) ni tako temna, hkrati pa ne dovolj svetla, da bi bil čas za brezskrbnost; skrbi nas lahko predvsem trend (ne)demokratičnosti, tudi doma in v sosesčini,³ ki kaže verjetno smer dogajanja v prihodnosti.

¹ *Berset*, generalni sekretar Sveta Evrope, v najnovejšem poročilu pravi, da so Evropejci jezni in prestrašeni, ko gledajo izvozljenje demokracije in čutijo, da v resnici nimajo vpliva na pomembne odločitve; natančneje: »This report comes out at a time when too many Europeans are angry and afraid. Angry as they watch democracy chipped away, crisis after crisis, with nothing but contempt for the rule of law and human rights. They are also afraid because they feel left out of the decisions that will shape the future of their continent. And how could it be otherwise, when the rules-based order that emerged after the Second World War is unravelling before our very eyes?« (gl. SE, 2025, str. 5). Menim, da je to pravilna ugotovitev, vprašanje pa je, ali je predlagani evropski pristop primeren, saj se pretežno ukvarja s formalnimi vidiki zagotavljanja demokracije oz. demokratičnosti (gl. infra).

Vendar ta problem ni značilen le za Evropo; gre za globalen problem, kot izhaja iz dokumentov OZN, kjer je na več mestih mogoče zaslediti izrecno opozorilo, da prihaja do erozije kakovosti demokracije in da bi si bilo treba za pristno, funkcionalno demokracijo nenehno prizadevati (gl. npr. OZN, 2009, str. 1). *Bachelet*, visoka komisarka OZN za človekove pravice, je na primer opozorila na pešanje demokracije in upad zaupanja v oblastne institucije, ker obljube niso bile izpolnjene in se ljudje počutijo prezrte, skratka: »Democracy too is ailing. In 2021, the level of democracy enjoyed globally by the average person was down to 1989 levels. This means that democratic gains of the last 30 years have been greatly reduced. [...] And trust in institutions is fading. People feel ignored, like democracy has not fully delivered its promise.« Gl. Bachelet, 2022. Ocenjujem, da se je globalno stanje od objave te izjave še poslabšalo.

² »Le peuple anglais pense être libre; il se trompe fort, il ne l'est que durant l'élection des membres du parlement. Sitôt qu'ils sont élus, il est esclave, il n'est rien.« Gl. Rousseau, 1762, str. 164.

³ Demokratični deficit Evropske unije je realen; prim. Jano, 2008, str. 61–74; Beetz in Rossi, 2017, str. 22–41; Neuhold, 2020, str. 1; Mavrouli in Van Waeyenberge, 2023, str. 405–439. Ob tem na primer pomislimo na »troiko«, razkrite afere nekaterih visokih evropskih funkcionarjev, povezane s servisom zasebnih korporacij ali tujih držav, in delovanje Evropske unije v mednarodni skupnosti brez posvetovanja z ljudstvom, čeprav je prizadeto.

Hkrati naj opozorim na čisto domače primere, ki – če ne drugega – vzbujajo dvom o demokratičnosti. Pomislimo na parlamentarne maneuvre glede referendumov o jedrskem scenariju in obrambnih izdatkih. Slednji primer je bil posebej zaskrbljujoč, saj namiguje na t. i. povratni inženiring pri razlagi Ustave RS. Iz javno dostopnih informacij je mogoče sklepati, kakor da del (ustavne) pravne stroke glede razlage drugega odstavka 90. člena Ustave RS ni (ustrezno) opozoril na pogoj nujnosti in njegovo funkcijo. Pri nas razpis zakonodajnega referenduma o ukrepih za zagotovitev obrambe države, varnosti [...] ni nedopusten kar na splošno, temveč le, če gre v prej navedenih izjemnih primerih za nujne ukrepe. Nedopustnost je vezana na kumulativno določena pogoja, tj. kritično področje ukrepa in nujnost ukrepa. Parlament ima pravico in dolžnost ugotoviti in utemeljiti razloge za nujnost ukrepa, Ustavno sodišče RS pa presodi, ali so njegove ugotovitve in utemeljitve nujnosti ukrepov razumne (gl. USRS odločbo U-II-2/15, ECLI:SI:USRS:2015:U.II.2.15). V tej zvezi ne bi smeli zadoščati pavšalni (priročni) razlogi, temveč bi bilo treba vztrajati na konkretnih razlogih, ki so podprti s konkretnimi in dokazljivimi dejstvi, saj se sicer neutemeljeno

Ta trend pogosto spremlja, morda pa ga celo usmerja, koncentracija zasebnega kapitala. Ker gre za temo, ki zlahka zdrsne v polje iracionalnosti, jo je treba obravnavati objektivno in nasploh po načelih, značilnih za znanstveno delo.

Roosevelt je v sporočilu Senatu o koncentraciji gospodarske moči slikovito opozoril, da svoboda demokracije ni varna, če ljudje tolerirajo rast zasebne moči do te mere, da postane močnejša od same demokratične države. To je po njegovem mnenju v svojem bistvu fašizem – tj. lastništvo oz. nadzor vlade s strani posameznika, skupine ali katerekoli druge zasebne oblasti.⁴ K temu je vredno dodati opozorilo, da tukaj ne gre za mnenje slehernika, temveč dvaintridesetega ameriškega predsednika. Pomembno je, da je bilo predsednikovo opozorilo dano pred drugo svetovno vojno, ko je bila koncentracija kapitala v rokah zasebnikov pomembno nižja, kot je danes,⁵ poleg tega pa tisti, ki so jo imeli, te moči niso mogli instrumentalizirati tako uspešno, kot je to možno storiti danes, kar med drugim omogočajo ravno moderne tehnologije,⁶ ki postajajo vse bolj prisotne v vseh porah današnjega življenja posameznika in družbe. To kaže usodno povezanost demokracije in hitro razvijajoče se moderne tehnologije, ki mestoma postaja nujna dobrina, od katere so vse bolj

razvrednoti ustavni pogoj nujnosti in onemogoči neposredna demokracija. Zamisliti si je mogoče izjemne primere, ko bi zakonodajni referendum, ki v sedanjih obliki terja svoj čas, lahko nastopil prepozno oz. bi v kritičnem trenutku ohromil sprejemanje nujnih oblastnih ukrepov (če bi na primer proti naši državni meji korakala tuja vojska s ciljem nasilne osvojitve našega ozemlja). Prav za izjemne primere je v Ustavi RS določena koristna varovalka, ki pa se kot izjema ne sme razlagati široko.

Ob navedenem je bilo zaskrbljujoče stališče, češ da v obravnavani zadevi ni smiselni posvetovalni referendum, ker ga parlament, če bi se volilno telo izjasnilo proti predlaganemu ukrepu, gotovo ne bi upošteval. Način, kako je bilo to povedano, lahko vsaj implicitno izraža odobravanje ali nespornost takšnega početja. Čeprav parlament ni vezan na izid te vrste referenduma, je ta koristen instrument za ugotavljanje volje ljudstva. Še bolj pa lahko skrbi razmišljanje, ki brez jasne kritike omenja celo možnost, da parlament ne bi upošteval izida referenduma o mednarodnih povezavah, če bi bil ta razpisan glede ohranitve članstva v NATO (ker izstop ni izrecno urejen, to velja pod predpostavko, da bi ob zdaj znanih različnih stališčih sploh prevladalo stališče o smiselni razlagi in uporabi veljavne ureditve o vstopu v mednarodne povezave).

Tukaj naj jasno opozorim, da nič od navedenega ni mišljeno kot opredelitev za ali proti določenemu ukrepu. Vsakršna vsebinska opredelitev od posameznih referendumskih tem ne sodi v okvir tega poglavja monografije. Zlasti se jasno distanciram od vsakršnega navijaštva; gre zgolj za akademsko kritičen razmislek o tem, kako uspešni smo pri uresničevanju ustavno zahtevane demokratične republike (zlasti metodološko). Verjamem, da je to pristno akademsko poslanstvo, razumem pa tudi, da so to poslanstvo v preteklosti marsikdaj razumeli kot protidržavno delovanje, čeprav se je čez čas praviloma izkazalo, da je šlo kvečjemu za delovanje proti nedemokratični državi ali skupini, ki je to državo obvladovala, ne pa proti ljudstvu te države. Čas bo pokazal, ali smo prerasli zatiranje akademske misli. V mojem razmišljanju gre torej za prizadevanje, da naj se v največji možni meri upošteva volja oz. splošni interesi ljudstva. Kar odstopa od tega, je po mojem mnenju neutemeljena nezaupnica ljudstvu in samovoljni odmik od pristne demokracije.

⁴ »[...] the liberty of a democracy is not safe if the people tolerate the growth of private power to a point where it becomes stronger than their democratic state itself. That, in its essence, is Fascism—ownership of Government by an individual, by a group, or by any other controlling private power.« Tako Roosevelt, 1938.

⁵ Gl. npr. letna poročila OXFAM. Gl. tudi Taneja et al., 2025, str. 1–96.

⁶ Mišljene so zlasti moderne informacijsko-komunikacijske tehnologije (IKT), npr. umetna inteligenca (vse bolj osamosvojen del IKT), digitalna infrastruktura in oblak, moderna telekomunikacijska omrežja, satelitska infrastruktura in omrežja, družbena omrežja in informacijski ekosistemi, sistemi zagotavljanja kibernetske varnosti in plačilni sistemi. Ob tem je treba izpostaviti tudi strateške podporne sisteme, npr. proizvodnja polprevodnikov in naprednih čipov ter strojna in programska oprema.

odvisne tudi evropske države. Če je takšna, recimo ji strateška moderna tehnologija, v rokah zasebnika ali zasebnikov, kar jim (lahko) omogoča nesorazmeren (političen) vpliv ali celo instrumentalizacijo države, to v kontekstu moderne države, kot jo večinsko razume današnja ustavnopravna teorija, odpre vprašanje legitimnosti takšne države, njene pravne ureditve ali izvajanja te ureditve.⁷

V tej zvezi je pomembno, da veliko tehnoloških strokovnjakov jasno opozarja na sedanji in bodoči vpliv modernih tehnologij na demokracijo, žal zlasti negativen.⁸ To je predvidljivo, če pomislimo na zgodovino človeštva in (tehnični) napredek, na primer nož, smodnik, dinamit, jedrska energija, splet ipd.; kaj od tega ni bilo tudi zlorabljeno?⁹ Zato realno gledano ni pravo vprašanje, ali so potrebni ukrepi za varstvo demokracije. To vprašanje je le retorično, pravo vprašanje je, kakšna naj bo vsebina teh ukrepov. V tej zvezi se mi zastavljajo številna vprašanja. Je pristno demokracijo možno zagotoviti na tradicionalen način, ki smo ga ponotranjili, zato ne vidimo, niti ne iščemo alternativ, čeprav čutimo, da nekaj ni v redu?¹⁰ So lahko pri iskanju rešitev v pomoč ideje klasikov? Je oz. kako bi bilo mogoče moderne tehnologije dobro usmeriti, da ne bi bile škodljive, še bolje pa tako, da bi podpirale (pristno neposredno) demokracijo, kot t. i. faktor X? Ta vprašanja so rdeča nit tega poglavja monografije in se odražajo v njegovem naslovu, strukturi in vsebini. »X-demokracija« izraža izrazito tipološko pestrost glavnega predmeta opazovanja,¹¹ hkrati pa ničesar ne prejudicira, niti vsebinsko niti časovno (»za novo tisočletje«). »Moderna tehnologija« (gl. supra, op. 6) ni vnaprej definirana kot problem ali rešitev in v tem smislu so izpostavljeni njeni možni negativni in pozitivni vplivi na demokracijo. Usmerjenost v iskanje rešitev pa spričo očitnih pomanjkljivosti današnje demokracije vodi v vprašanje primernosti modernih tehnologij, da bi bile

⁷ Ustavna materija moderne države zajema nekatera težko združljiva ustavna načela, pravice in svoboščine, zato je nujen premislek o prioritetah, med katere naj bi sodila tudi demokratičnost države.

⁸ Gl. npr. Anderson in Rainie, 2000, str. 1–117; CD-WGD&T, 2024, str. 1–12.

⁹ Schmitt je že pred pojavom tehnologij, ki jih poznamo danes, opozoril, da je tehnika instrument in orožje, tehnični napredek pa ne rabi biti nujno tudi napredek na drugih področjih, natančneje: »Die Technik ist immer nur Instrument und Waffe [...]. Ein technischer Fortschritt braucht weder meta-physisch noch moralisch und nicht einmal ökonomisch ein Fortschritt zu sein.«; skratka, (neto) rezultat je lahko pozitiven ali negativen; opozarja, da je naivno pričakovati, da bo tehnični napredek nujno vodil v humanitarno-moralni napredek, saj je tehnika »kulturno slepa« (nem. kulturell blind). Gl. Schmitt, 1932, str. 77.

¹⁰ Človeštvo se ne nahaja prvič v položaju, ko model ali sistem (ne nujno samo v smislu demokracije), ki je deloval stoletja, v neki točki postane nefunkcionalen. Družba se spreminja in modeli ali sistemi, ki jo urejajo, se morajo tem spremembam prilagoditi ali propadejo. Ironično je, da pogosto prav model ali sistem, ki ureja družbo, ne le tolerira, temveč včasih celo podpira razvoj v določeno smer, ki se zanj kasneje izkaže kot usodna. Zgodovina človeštva tako ni samo Paretovo pokopališče elit, temveč tudi pokopališče modelov ali sistemov, ki so urejali vsakokratne družbe.

¹¹ V teoriji se izpostavljajo ustavna demokracija, liberalna demokracija, socialna demokracija, predstavniška demokracija, participativna demokracija, deliberativna demokracija itd.

odločilen element uspeha, torej »faktor X« na področju zagotavljanja demokracije (tehnološka demokracija).

Glede na uvodna pojasnila je to poglavje monografije sestavljeno iz sedmih razdelkov, ki tvorijo funkcionalno celoto. Za uvodom je tako v drugem razdelku demokracija obravnavana v kontekstu razvoja (ideje) moderne države, v tretjem razdelku pa kot pravni pojem. V četrtem razdelku je moderna tehnologija presojana kot faktor X za nov model demokracije. V petem razdelku so obravnavana tveganja za zaton države in varstvo človekovih pravic. V šestem razdelku so izpostavljene priložnosti za izboljšanje ravni demokracije. Sklepno so v sedmem razdelku strnjeno predstavljene glavne ugotovitve in teze.

2 Demokracija v kontekstu razvoja države kot posebne organizacije

Demokracija je steber današnje države, saj naj bi bila demokratična (ter pravna in socialna). Vendar tako ni bilo od nekdaj, saj se je ideja takšne države razvijala skozi več faz, ideja demokracije pa prav tako. V nadaljevanju so predstavljene nekatere ideje klasikov, ki so pomembno tlakovale pot k današnjemu razumevanju države in demokracije v njej. Pri njihovi interpretaciji je treba upoštevati t. i. duh časa, v katerem so bile ustvarjene. Kljub temu so uporabne za presojo današnje demokracije in priložnosti za izboljšave.

Ideja o demokraciji ni nova; njeni začetki segajo vsaj v starogrške polise, zlasti Atene. Vendar antično pojmovanje demokracije ni bilo enako današnjemu pojmovanju. To kaže, da se je ideja o demokraciji postopno razvijala v delih filozofov, politologov, državnih oz. ustavnih pravnikov, sociologov itd. V tej zvezi naj opozorim, da je ideje o demokraciji primerno opazovati zlasti v kontekstu idej o moderni državi. Demokracija, kot jo razumemo danes, je namreč povezana z moderno državo.

Machiavelli je sicer najbolj znan po svoji ideji o državi, ki temelji na oblasti in (pri)sili, ter realni politiki, za katero je značilno tudi, da cilj opravičuje sredstva (makiavelizem), vendar je posredno pomemben tudi z vidika demokracije. Nekateri celo menijo, da so njegova dela bistvena za razumevanje izvora moderne liberalne demokracije.¹² Opozoril je na obstoj dveh družbenih skupin, med katerima nastaja spor (tumult), in sicer manjšine, ki želi dominirati oz. vladati, in večine, ki si ne želi

¹² Gl. Rahe, 2006, str. xxi. Omenja se tudi priprava poti k demokraciji. Gl. Machiavelli, 1996, str. xxviii.

biti (nad)vladana. Večina je zato motivirana, da se organizira in prevzame oblast, da si zagotovi svobodo. V tej zvezi je bistvena aktivnost ljudstva, saj pasivnost prej ali slej vodi v suženjstvo. Vendar tukaj opozarja na past, saj je čista vladavina ljudstva nagnjena k anarhiji, podobno značilnost prehajanja iz dobrega v slabo pripisuje tudi vladavini monarha, ki je nagnjena k tiraniji, in vladavini aristokracije, ki je nagnjena k oligarhiji.¹³ Vsaka od navedenih ureditev se prej ali slej izrodi in generacija, ki je nezadovoljna, izbere alternativo, s katero še nima osebnega izkustva, kar vodi v ponavljanje cikla. Ker so vse prej omenjene družbene ureditev pomanjkljive in relativno kratkotrajne, meni, da tisti, ki imajo zakonodajno (ustavodajno) moč, ravna po prav, če jih kombinirajo.¹⁴ Skratka, predlaga družbeno ureditev, ki kombinira prej navedene nestabilne možnosti, da bi se zagotovilo ravnovesje kot pogoj stabilnosti, in sicer v smislu delitve oblasti med vladarja, aristokracijo in ljudstvo, v čemer lahko prepoznamo strukturo oblasti, ki spominja na vlado in dvodomen parlament, ter zametke upoštevanja volje ljudstva.

Hobbes je legitimnost državne oblasti gradil na (fiktivni) pogodbi med ljudmi.¹⁵ Razlikoval je državo in suverena, ki nad ostalimi v tej državi izvaja oblast.¹⁶ Vendar te oblasti ne sme zlorabiti, saj mora upoštevati, da je cilj države v tem, da varuje življenje in nasploh legitimne interese svojih državljanek in državljanov.¹⁷ Čeprav je zagovarjal absolutizem, je, kot ga razumem, suverena videl kot položaj,¹⁸ vzpostavljen s (fiktivno) pogodbo, za katerega je značilno upravičenje skrbeti za ljudi. V tej zvezi je zanj tudi država rezultat (fiktivne) pogodbe in ima glavni smisel v tem, da bi vsakokratni suveren lahko z njo, če jo razumemo kot sredstvo, delal za ljudi. Poudarjen pomen skrbi za ljudi je pomembna predpostavka za razvoj demokracije, saj prej ali slej vodi do vprašanja potreb in volje ljudi oz. ljudstva.

¹³ Nagnjenost k slabemu kaže potrebno po nenehni aktivnosti za dobro ureditev.

¹⁴ Gl. Machiavelli, 1971, str. 13.

¹⁵ Meni, da je naravno stanje boj vseh proti vsem, zato ljudje pristanejo na oblast, ki jim zagotavlja varnost.

¹⁶ Suveren (status) je tukaj mišljen kot oseba (človek), ki s kronanjem (inavguracija) postane v državi (organizacija) upravičen izvajati oblast oz. vladati (funkcija) za skupno dobro (legitimen splošni interes ali korist).

¹⁷ »The office of the Sovereign, (be it a Monarch, or an Assembly,) consisted in the end, for which he was trusted with the Sovereign Power, namely the procuration of the safety of the people[...].« Tako Hobbes, 1651, str. 175.

¹⁸ Tukaj ne uporabljam pojma »služba«, saj nisem zasledil, da bi ljudstvo izrecno štel kot principala. Posledično ne morem trditi, da je vladarja razumel kot osebo v službi ljudstva, temveč bolj kot osebo, ki ustvarja voljo za državo, katere cilj naj bi bila skrb za varnost ljudi v smislu življenja, dostojanstva in svobode. Njegove skrbi za omenjeno varnost ljudi ne razumem v povezavi z iztožljivimi pravicami ljudi; glede skrbi za varnost ljudi je namreč napisal, da je vladar k temu zavezan »[...] by the Law of Nature, and to render an account thereof to God, the Author of that Law, and to none but him.« Tako Hobbes, 1651, str. 175.

Locke prav tako izhaja iz (fiktivne) pogodbe med ljudmi (pravzaprav večine ljudi) in državo razume kot sredstvo za varovanje legitimnih interesov ljudi (skupno dobro),¹⁹ vendar naj državna oblast ne bi bila v rokah ene osebe (ali »organa«), temveč razdeljena. Zakonodajna oblast razume kot t. i. dušo države; zanj je edina, ki sme določiti, kako se izvršuje sila skupnega dobra (oblast) za ohranitev skupnosti in njenih članov.²⁰ Ker zakoni ostajajo v veljavi in se sprejemajo novi, je potrebno njihovo stalno izvrševanje, za kar naj v stalni pripravljenosti skrbi izvršilna oblast, ločena od zakonodajne oblasti.²¹

Čeprav je zakonodajni oblasti pripisal vrhovni položaj, tako da so ji vsi podrejeni, to velja relativno, saj ima fiduciarno moč delovati za uresničitev določenih ciljev,²² ob tem pa ljudstvo ohrani moč, da spremeni ali odstavi vsakokratno zakonodajno oblast, če ugotovi, da je ta delovala v nasprotju s cilji pogodbe in je zlorabila zaupanje.²³ [...] Tako se ljudstvo zavaruje pred poskusi vseh, ki bi želeli poseči v (naravne) pravice, tudi pred zakonodajno oblastjo.²⁴ Država torej črpa legitimnost iz servisa ljudstva in ljudstvo ohrani vrhovno moč proti vsem izvajalcem oblasti, tudi proti zakonodajalcu, če ta zlorabi zaupanje, kar je zelo pomembno z vidika dojemanja in razvoja demokracije. Iz navedenega je možen sklep, da je ljudstvu funkcionalno pripisal vrhovni položaj, čeprav formalno-organizacijsko – v strukturi javne oblasti – vrh zaseda zakonodajalec. Ljudstvo tako v primeru zlorab ne odstavi zakonodajalca kot organa javne oblasti, temveč osebe oz. funkcionarje, ki tvorijo vsakokratno sestavo tega organa.

¹⁹ Prevladujoče so mišljene t. i. naravne pravice, ki jih ima človek sam po sebi, ne zaradi volje vladarja.

²⁰ »Legislative Power is that which has a right to direct how the Force of the Commonwealth shall be employed for preserving the Community and the Members of it.« Gl. Locke, 1960, str. 382.

²¹ »But because the Laws, that are at once, and in a short time made, have a constant and lasting force, and need a perpetual Execution, or an attendance thereunto: Therefore 'tis necessary there should be a Power always in being, which should see to the Execution of the Laws that are made, and remain in force. And thus the Legislative and Executive Power come often to be separated.« Gl. Locke, 1960, str. 382–383.

²² Mišljene so predvsem naravne pravice, zaradi zavarovanja katerih so sklenili (družbeno) pogodbo.

²³ To je zimzeleno načelo demokracije, ki ga poudarja tudi slovenski akademik *Pitamic* (gl. op. 40 in 129).

²⁴ »[...] there can be but one Supreme Power, which is the Legislative, to which all the rest are and must be subordinate, yet the Legislative being only a Fiduciary Power to act for certain ends, there remains still in the People a Supreme Power to remove or alter the Legislative, when they find the Legislative act contrary to the trust reposed in them. For all Power given with trust for the attaining an end, being limited by that end, whenever that end is manifestly neglected, or opposed, the trust must necessarily be forfeited, and the Power devolve into the hands of those that gave it, who may place it anew where they shall think best for their safety and security. And thus the Community perpetually retains a Supreme Power of saving themselves from the attempts and designs of any Body, even of their Legislators, whenever they shall be so foolish, or so wicked, as to lay and carry on designs against the Liberties and Properties of the Subject.« Gl. Locke, 1960, str. 384–385.

*Montesquieu*²⁵ je k razvoju ideje o demokratični državi prispeval predvsem s tem, da je podrobno utemeljil delitev oblasti na zakonodajno, izvršilno in sodno, in to tako, da teh vej oblasti ni razumel kot vzporedno delujočih, medsebojno nepovezanih stebrov, ki si nasprotujejo, temveč raje kot medsebojno povezane institucionalne stebre (organe), ki si v istem »telesu« delijo oblast z upoštevanjem vzajemnih zavor in ravnesij, tako da skupaj tvorijo funkcionalen sistem.²⁶ Na ta način naj bi se preprečile zlorabe, hkrati pa tudi s tem, da mora imeti vsako oblastno delovanje ustrezno pravno podlago, pri čemer mora ciljati na zagotavljanje svobode in varnosti, (načeloma) za vse enako. Vse navedeno vsaj posredno ustvarja pogoje za razvoj demokracije, naj pa poudarim, da je tudi neposredno pisal o demokraciji, kar je pomembno za to poglavje monografije. Menil je, da naj bi bil v svobodni državi vsak svoj upravljalec, tj. neposredno zase; torej naj bi bila zakonodajna oblast (neposredno) v rokah ljudi, hkrati pa je razumel, da je bilo takrat to (tehnično) nemogoče v velikih državah, v manjših pa sicer še mogoče, vendar zapleteno, zato je kot izhod v sili predlagal postavljanje predstavnikov ljudstva, torej posredno ali posredniško demokracijo.²⁷

Rousseau je izhajal iz svobode človeka in je idejo o suverenosti ljudstva pripeljal do vrha. Opozoril je, da je človek rojen svoboden, vendar ga povsod najdemo v verigah.²⁸ V kontekstu kritike tega nenaravnega stanja²⁹ in iskanja rešitve se med drugim ukvarja z naravo človeka, njegovim naravnim statusom, družbeno pogodbo, suverenostjo, skupno voljo (koristjo) v smislu njene opredelitve, načina oblikovanja in izvrševanja, in sicer v državi, v kateri je oblast razdeljena tako, da je ljudstvu priznana vloga suverena, ki oblikuje vrhovno (skupno) voljo na podlagi osebnega glasovanja (vsak zase). V tej zvezi naj opozorim, da ne gre za preprosto obuditev starogrške demokracije, saj predlagani model ne vključuje suženjstva in nasploh temelji na svobodi in enakosti. Neposredna demokracija je zanj po eni strani čisto logična posledica predpostavk, na katerih je gradil svoj model države, po drugi strani pa najbrž tudi iz izkušenj, kar ilustrira uvodoma predstavljeno stališče o zablodi

²⁵ Mišljen je Charles-Louis de Secondat, Baron de La Brède et de Montesquieu.

²⁶ Gl. Montesquieu, 1844, str. 106–114.

²⁷ »Comme dans un état libre tout homme qui est censé avoir une âme libre doit être gouverné par lui-même, il faudrait que le peuple en corps eût la puissance législative ; mais comme cela est impossible dans les grands états, et est sujet à beaucoup d'inconvénients dans les petits, il faut que le peuple fasse par ses représentants tout ce qu'il ne peut faire par lui-même.« Tako Montesquieu, 1844, str. 108.

²⁸ Gl. Rousseau, 1762, str. 2.

²⁹ *Rousseau* poudarja, da se naravno stanje (svoboda človeka) pogosto spremeni s silo, vendar sila ne ustvari pravice, temveč le vzpostavi nenaravno stanje in ga vzdržuje. Podložništvo je nenaravno stanje, ki se zaradi sile (ne proste volje) ohranja iz roda v rod.

Angležev o svoji svobodi.³⁰ Meni, da posredna demokracija javni [skupni] interes obravnava »tretjerazredno«,³¹ in da v trenutku, ko si ljudstvo postavi predstavnike, ni več svobodno, ne obstaja več.³² To (najbrž prevladujoče) izkustveno plat nadgradi s filozofskim utemeljevanjem teze, da suverenosti, iz istega razloga kot je neodtujljiva, ni mogoče pristno zastopati.³³ Tako poslanci ali predstavniki ne morejo sprejemati odločitev neodvisno od ljudstva. Vsak zakon, ki ga ljudstvo ni osebno potrdilo, je ničen – pravzaprav sploh ni zakon.³⁴ Izvršilna oblast je podrejena zakonodajni oblasti, kar velja tudi za nosilce izvršilne oblasti, ki torej le izvajajo zakone, ki jih je pred tem sprejelo ljudstvo, ki je suveren (principal). Tako magistrati niso gospodarji, temveč uradniki, ki morajo zvesto služiti ljudstvu.³⁵

Opazno je, da se zaveda raznovrstnih izzivov,³⁶ značilnih za neposredno demokracijo, in v tej zvezi kot rešitev ponuja členitev države na dovolj majhne politične enote, ki spominjajo na (samoupravne) lokalne skupnosti in delujejo kot stebri skupne države.³⁷ Zdi se, da poskuša s to členitvijo nasloviti predvsem tehnično-logistične izzive, za obvladovanje priložnostnih neravnovesij in zlorab v sistemu pa si je zamislil tribunat. Ta (nadzorni) organ naj bi bil varuh zakonitosti in garant ravnotežja med »deležniki«. ³⁸ Čeprav po eni strani nadvse časti tribunat, v isti sapi opozarja na veliko nevarnost, če bi ta postal premočan, zato predlaga dovolj kratke mandate članov tribunata, da se ti člani nikoli nimajo časa kot zajedavci razrasti v oblastni strukturi in je uzurpirati. V tej zvezi opozarja, da novo imenovani član tribunata mandata ne začne z močjo, ki si jo je tekom mandata nelegitimno pridobil njegov predhodnik, temveč le z močjo, ki mu jo določi zakon.³⁹

³⁰ Gl. op. 2.

³¹ Gl. Rousseau, 1762, str. 164.

³² »Quoiqu'il en soit, à l'instant qu'un peuple se donne des représentants, il n'est plus libre, il ne l'est plus.« Gl. Rousseau, 1762, str. 168.

³³ Gl. Rousseau, 1762, str. 164.

³⁴ »Toute loi que le Peuple en personne n'a pas ratifiée est nulle; ce n'est point une loi.« Prav tam.

³⁵ Natančnjeje: »[...] Qui institue le gouvernement n'est point un contrat, mais une loi; les dépositaires de la puissance exécutive ne sont point les maîtres du peuple, mais ses officiers. Il peut les établir et les destituer quand il lui plaît. Il ne s'agit point pour eux de contracter, mais d'obéir; et en se chargeant des fonctions que l'État leur impose, ils ne font que remplir leur devoir de citoyens, sans avoir en aucune sorte le droit de discuter les conditions.« Tako Rousseau, 1762, str. 173–174.

³⁶ Izpostavlja primeren prostor, vremenske pogoje, obveščanje, zagotavljanje reda, izvedbo diskusije, izvedbo glasovanja, štetje glasov, pa tudi potrebo po zadostnem času ipd.

³⁷ V knjigi podrobno opisuje organizacijo upravljanja v nastajajočem Rimu (Rousseau, 1762, str. 193–213).

³⁸ Prav tam, str. 214.

³⁹ Prav tam, str. 216–217.

Glede na prej navedeno menim, da je med klasiki ravno *Rousseau* prišel najdlje z idejo pristne oz. neposredne demokracije v državnih zadevah, zato se mi zdi prav, da ravno z njim simbolično zaključim navajanje izbranih razmišljanj teh klasikov. Pravzaprav lahko v razmišljanjih kasnejših filozofov, pravnikov in drugih mislecev opazimo resignacijo glede ideje neposredne demokracije in njenega zagotavljanja ter posledično strinjanje z dominacijo predstavništva, čemur smo priča še dandanes.⁴⁰ Če lahko to v nekem obdobju še zagovarjamo zaradi težav pri zagotavljanju neposrednosti (ki pa jih danes vsaj v določeni meri že lahko omilimo z modernimi tehnologijami), je težje zagovarjati odtujenost parlamentarcev od ljudstva, tj. agenta od svojega principala. Prav neverjetno je, kako zelo razširjeno in zakoreninjeno je danes prepričanje o tem, da ne obstajajo boljše rešitve. Koliko so v resnici vredni naporji za aktivno civilno družbo, če jasno izražena razumna volja ljudstva za parlament ni »zakon«?

3 Demokracija kot okvirni pravni pojem: pogled *de lege lata* in širše

Demokracija je beseda, ki naj bi izhajala iz starogrške terminologije,⁴¹ naj pa opozorim, da se njen današnji pomen zelo razlikuje od starogrškega pojmovanja demokracije.⁴²

⁴⁰ *Pitamic* na primer v svoji knjigi *Država* napiše: »Neposredna demokracija modernim potrebam ne more zadostiti. Ljudski zbor je prevelik in premalo okreten in tudi sicer nesposoben, da bi mogel sam reševati komplicirana vprašanja. Direktna zakonodaja in vlada ljudstva se ni mogla v čisti obliki ohraniti niti v navedenih švicarskih kantonih, dasi so zelo majhni. Ker je absolutnemu organu nemožno, da opravi vse posle najvišje oblasti, mora pač skrbeti za svoje zastopstvo. V svojem bistvu ideja zastopstva ni nasprotna absolutnemu načinu vladanja po enem organu pod pogojem, da so zastopajoči, delegirani organi vezani na ukaze organa, ki jih imenuje in katerega nadomeščajo. Tako stališče so imeli uradniki v pravem tipu absolutne monarhije. Le polagoma se je vršil prehod od ideje vladarskih uradnikov k ideji samo v službi zakona stoječih državnih organov; najprej se je vršila ta sprememba pri sodnikih. Tudi v aristokratski absolutni republiki nahajamo zastopnike s takozvanim vezanim mandatom. Pri takem razmerju ostane ukazujoči, pooblaščajuči organ absoluten, ker je njegov zastopnik njemu odgovoren in na njegove ukaze vezan. Dosledno je, da se more tak zastopnik po zastopnem organu odpoklicati. [...] Večjega pomena pa je v precejšnjem številu modernih držav drugi ostanek absolutne demokracije, ki se imenuje referendum, t. j. direktno sodelovanje ljudstva pri zakonodavstvu. To delovanje se pa vrši navadno samo v zvezi z zakonodavnim postopanjem voljenih parlamentov in samo v obliki neposrednega glasovanja naroda za zakonske načrte, ne pa na podlagi skupnega posvetovanja kakor v pravi neposredni demokraciji.« Gl. *Pitamic*, 2009, str. 75–76.

Predstavništvo zanj torej ni eleganten obvod mimo volje ljudstva (gl. tudi *infra*, op. 129).

⁴¹ Mišljena je antična oz. starogrška (sestavljena) beseda *δημοκρατία*, sestavljena iz besede *δημος* (*dēmos*, običajni ljudje oz. zbor ljudi ali ljudstva), in besede *-κρατία* (*-kratía*, pravilo, oblast, vladavina).

⁴² O javnih zadevah mestne države (*polis*), na primer Aten, kjer so v antični Grčiji začeli z relativno demokracijo, so soodločali svobodni odrasli moški z »državljanstvom«, razen tisti, ki so bili razglašeni za nečastne oz. brez vrednosti (*atimos*), ker so bodisi prekršili pisana pravila bodisi nepisani *ethos* polisa. Poleg tega o javnih (političnih) zadevah niso mogle soodločati ženske, sužnji in priseljenci (tujci) in – pričakovano – otroci. O javnih zadevah je odločala manjšina, medtem ko so ostali opravljali dela, potrebna za obstoj takšnega političnega sistema. Zanimivo je, da antična filozofa *Platon* in *Aristotel* nista imela pomislekov glede »ekskluzivnega« odločanja in suženjstva. *Platon* naj bi celo opozarjal, da lahko atenski model javnega upravljanja privede do kaosa in naj bi kot alternativo zagovarjal sistem, v katerem naj bi bilo javno upravljanje dodeljeno filozofom (filozofskim kraljem). Gl. *Jent*, 2015, str. 242.

Na splošno velja, da starogrška demokracija, kakor se opisuje v pravni zgodovini, ne dosega (formalnih) standardov sodobne demokracije.⁴³

Dandanes se globalno gledano, tj. v okviru Organizacije združenih narodov (OZN), demokracija večinoma obravnava skupaj s človekovimi pravicami in vladavino prava.⁴⁴ Gre za funkcionalen sistem z neločljivo povezanimi elementi, ki se vzajemno podpirajo in sodijo med univerzalne in nedeljive temeljne vrednote in načela te organizacije.⁴⁵ Kot bistveni elementi sodobne demokracije se štejejo zlasti primeren dostop do javne oblasti in njeno izvajanje, skladno z vladavino prava, izpeljava periodičnih, svobodnih in poštenih volitev na temelju univerzalne volilne pravice s tajnim glasovanjem kot izraz volje ljudstva, pluralen sistem političnih strank in organizacij, (horizontalna) delitev javne oblasti, neodvisnost sodne veje oblasti, preglednost in odgovornost javne uprave in nasploh države ter svobodni, neodvisni in pluralni mediji.⁴⁶ Ta opredelitev razkriva holističen pristop, vendar gre kljub temu zgolj za okvir, ki določa temeljne standarde demokracije. Ta okvir države zapolnjujejo po svoje, upoštevaje svojo tradicijo in voljo ljudstva. Čeprav imajo demokracije v državah po svetu skupne lastnosti (temeljne standarde), ne obstaja en sam konkreten model,⁴⁷ ki bi ga organizacija promovirala.⁴⁸

V antičnih Atenah so člani zbora »ljudstva« (ecclesia), torej tisti, ki so imeli privilegij soodločanja o javnih (političnih) zadevah, ta privilegij uresničevali skladno z enako pravico do govora (isegoria), enako težo glasu (isophephia) in enako obveznostjo govoriti pošteno in razkriti svoje mišljenje (parrhesia). Gl. npr. Castoriadis, 1983, str. 98.

Z vidika tega poglavja in monografiji je zlasti pomembno, da so v ekleziji glasovali v svojem imenu, vsak zase, brez predstavnikov oz. posrednikov (agentov), torej v smislu sistema neposredne demokracije. Tovrstna neposrednost je bila možna zlasti zaradi suženjstva, ki je omogočalo prosti čas članov eklezije, in zaradi njihovega števila, ki je omogočalo, da so se vsi hkrati zbrali na istem mestu, ter milega podnebja. Z odpravo suženjstva in/ali širitvijo političnih enot in posledično rasto števila oseb z glasovalno pravico, je neposrednost v političnem odločanju izginjala, sorazmerno s tem pa se je kot njen približni nadomestek postopno uveljavila posredna oz. predstavniška demokracija, na katero smo se že tako navadili, da jo večinoma sprejemamo kot danost ali edino možnost, čeprav ima vse bolj očitne pomanjkljivosti. *Rousseau* je, kot navedeno, jasno opozoril na slabosti predstavniške oz. posredne demokracije (gl. op. 2). *Henri-Benjamin Constant de Rebecque* je sicer manj oster, saj je volitve in predstavništvo sprejemal kot nujno zlo, ker neposredna demokracija ni bila več možna zaradi velikosti držav in nezainteresiranost ljudi za javne zadeve (gl. Castoriadis, 1983, str. 99) ali kot manj slabo možnost v primerjavi z absolutizmom v smislu *l'état, c'est moi*. Vendar to ne spremeni dejstva, da »principale« s prenosom izvajanja oblasti na »agenta« dejansko izgubi oblast, čeprav jo ohrani v formalnem smislu. Predstavniki ljudstva jo pogosto uporabijo za utrditev svojega položaja, da bi bili ponovno izvoljeni in ohranili privilegije (prim. Castoriadis, 1983, str. 99).

⁴³ Njuna primerjava pokaže ujemanje v terminološkem smislu, ne pa ujemanja v semantičnem smislu.

⁴⁴ V tem kontekstu je človekove pravice treba razlagati široko, in sicer tako, da so zajete tudi temeljne svoboščine. Vladavino prava pa je tukaj mogoče poenostavljeno razlagati kot ekvivalent pravni državi.

⁴⁵ Gl. resolucijo Generalne skupščine, A/RES/62/7, sprejeto 8. novembra 2007.

⁴⁶ Gl. resolucijo Komisije za človekove pravice 2002/46, E/2002/23-E/CN.4/2002/200, 23. april 2002.

⁴⁷ Gl. resolucijo Generalne skupščine A/RES/62/7, 8. november 2007.

⁴⁸ Gl. OZN, 2009, str. 2.

Svet Evrope⁴⁹ (SE) je evropska organizacija, usmerjena (tudi) na področje demokracije. Evropski okvir predpostavlja, da je demokracija neločljivo zraščena z vladavino prava in varstvom človekovih pravic, in da je demokracija edino sredstvo za miroljubno, razvojno usmerjeno (v smeri blaginje) in svobodno družbo.⁵⁰ Iz načel demokracije, ki jih vsebuje priloga III k Deklaraciji iz Reykjavika in Priporočila Sveta ministrov,⁵¹ izhaja več bistvenih elementov demokracije, in sicer: demokratična participacija in nasploh polna, enakopravna in vsebinska participacija v političnem in javnem življenju, izvedba volitev in referendumov v skladu z mednarodnimi standardi demokracije, zagotavljanje javnih storitev in blaginje ter nasploh dobro upravljanje javnih zadev, neodvisnost oblastnih institucij s poudarkom na parlamentu in sodiščih (sodstvu), delitev javne oblasti z vzpostavljenim učinkovitim sistemom zavor in ravnovesij, visoki etični standardi izvoljenih predstavnikov, učinkovito obvladovanje korupcije, ozaveščene in aktivne državljanke in državljani ter s tem povezana civilna družba in zagotovljena svoboda izražanja in nasploh človekovih pravic in svoboščin ter zagotavljanje vladavine prava. Ta načela so podobna globalnemu okviru iz OZN, vendar je možno opaziti razliko v tem, da evropski okvir bolj jasno poudari pomen dejanske vloge oz. funkcije državljanek in državljanov pri odločanju in uresničevanju njihovih legitimnih interesov,⁵² skratka, evropski okvir bolj poudarja vsebinsko (funkcionalno) komponento demokracije in jo postavlja – sicer še ne čisto enakovredno – ob bok tradicionalno uveljavljeni formalni (postopkovni) komponenti demokracije.⁵³ Menim, da je to odziv na spoznanje, da je prišlo do resne erozije kakovosti demokracije in posledične erozije zaupanja v oblastne organe oz. nasploh v današnjo državo.⁵⁴ Opazno je akceptiranje

⁴⁹ Ustanovljen je bil kmalu po drugi svetovni vojni kot izraz poveljne zavezniške arhitekture Evrope. Njegovo glavno poslanstvo je vezano na krepitev demokracije, vladavine prava ter človekovih pravic. V tem smislu je predstavljal t. i. negospodarski pol institucionalne podpore za povojno Evropo, medtem ko je bil gospodarski pol podprt s strani Evropske skupnosti za premog in jeklo (ESPJ), Evropske skupnosti za atomsko energijo (ESAE/Euratom) in Evropske gospodarske skupnosti (EGS). Sčasoma sta se pola začela približevati; posebej v okviru E(G)S in kasneje EU je mogoče opaziti, da so se gospodarskim ciljem pridružili številni negospodarski cilji. Podobno, čeprav ne tako intenzivno, se je težišče delovanja SE nekoliko nagnilo iz svoje izhodiščne lege proti bolj gospodarskim ciljem (npr. varstvo zasebne (gospodarske) lastnine), vendar je organizacija ohranila izvirno poslanstvo.

⁵⁰ Gl. prilogo III Deklaracije iz Reykjavika iz leta 2023; <https://rm.coe.int/4th-summit-of-heads-of-state-and-government-of-the-council-of-europe/1680ab40c1> (obiskano: 30. 9. 2025).

Ze iz tega lahko razberemo, da demokracija ni mišljena samo kot sredstvo za miren prenos javne oblasti, stalno kontrolo vladajočih in vnos interesov ljudstva v politični proces (prim. Dahrendorf, 2024, str. 108). Tudi če rečemo, da parlament predstavlja ljudstvo, to še ne pove dovolj o rezultatu političnega procesa.

⁵¹ CM/Rec(2023)5 – Recommendation of the Committee of Ministers to member States on the principles of good democratic governance (Adopted by the Committee of Ministers on 6 September 2023 at the 1473rd meeting of the Ministers' Deputies).

⁵² V tem smislu gre preko običajno poudarjene formalne vloge državljanek in državljanov oz. postopkovnega vidika v smislu izvedbe poštenih volitev. Demokracija naj ne bi živela le na volilni dan, temveč tudi med volilnimi dnevi, skratka vsak dan. Če ni tako, so volitve privid, ne praznik demokracije.

⁵³ V predstavniški demokraciji je mišljen pošten postopek volitev.

⁵⁴ Gl. op. 1.

ideje o krepitvi vpliva državljanek in državljanov na odločitve, ki se terminološko predstavlja kot t. i. participativna in deliberativna demokracija.⁵⁵ Glede tega je primerno opozoriti, da tukaj ne gre za idejo izpodrivanja predstavniške oz. posredne demokracije, temveč za koordinirano komplementarno delovanje.⁵⁶ Nedavno je bilo sprejetih več dokumentov,⁵⁷ ki poskušajo zlasti konkretizirati to idejo, da bi jo države lahko uspešno implementirale, vendar se vse bolj zdi, da to ni dovolj, najbrž zaradi narave predstavništva in prevladujočega sistema vrednot.

Evropska unija (EU) temelji na t. i. lizbonskem ustavnem okvirju, ki terja demokracijo. V tem pogledu sta odločilnega pomena zlasti Pogodba o Evropski uniji (PEU)⁵⁸ in Listina Evropske unije o temeljnih pravicah (LEUTP).⁵⁹ Težko je spregledati, da gre za področje, ki je v evropski proces integracije (notranjega trga) prišlo naknadno.⁶⁰ EU se po eni strani še danes ni povsem otresla očitka t. i. demokratičnega deficita,⁶¹ po drugi strani pa na tem področju tudi ni uspela učinkovito vplivati na države članice. S ciljem pripravljenosti kandidatke za članstvo je sprejela kopenhagenske kriterije, vendar v praksi praviloma pozablja nanje, ko kandidatke postanejo države članice,⁶² kar je problem, saj je demokracija reverzibilno, nestabilno stanje, ki terja stalen napor. Nadaljnji problem je po mojem mnenju relativno ozko dojetje demokracije, saj jo EU v glavnem presoja glede na obstoj nacionalne parlamentarne demokracije, delitve javne oblasti na zakonodajno, sodno in izvršilno s sistemom zavor in ravnovesij, ter glede na primeren nacionalni volilni sistem, ki zagotavlja postopek poštenih volitev, in nasploh glede na zagotavljanje učinkovitega izvajanja prava EU v državi članici. Gre torej za štiri stebre, na katerih je v glavnem zgrajen pojem unijske demokracije. Kodificirano pravo EU najbolj podrobno opredeljuje volilne in s tem povezane zadeve, torej se ukvarja zlasti s formalnim oz. postopkovnim vidikom posredne oz.

⁵⁵ Za zgodnje teoretične opredelitve gl. npr. Bessette, 1980, str. 102–116; Manin, 1987, str. 338–368; Cohen, 1989, str. 17–34.

⁵⁶ Gl. Papandreou, 2024, str. 9.

⁵⁷ Gl. npr. CM/Rec(2023)6 - Recommendation of the Committee of Ministers to member States on deliberative democracy (Adopted by the Committee of Ministers on 6 September 2023 at the 1473rd meeting of the Ministers' Deputies); Resolution 2552 (2024)1, Strengthening democracy through participatory and deliberative processes.

⁵⁸ UL EU, C 202, 7. 6. 2016, 13–45. T. i. sestrška pogodba je v tem pogledu manj relevantna.

⁵⁹ UL EU, C 83, 30. 3. 2010, 389–403.

⁶⁰ Sam zase govori podatek, da prva širitev takratne EGS ni posvečala praktično nobene pozornosti zagotavljanju demokracije v novih članicah. Šele v okviru druge in naslednjih širitve se je nekaj pozornosti posvetilo zagotavljanju demokracije, največji premik na tem področju pa je bil narejen v kontekstu širitve na bivše socialistične države. Prim. Bouzora, 2023, str. 815.

⁶¹ Gl. op. 3.

⁶² Gl. Bouzora, 2023, str. 822–823.

predstavniške demokracije,⁶³ medtem ko ima vsebinski vidik bolj obroben pomen.⁶⁴ Tudi zato se krepi občutek ljudi, da gredo po volitvah izvoljeni predstavniki po svoji poti, to pa krha zaupanje, ki je eden temeljev za vsako skupnost ljudi.

Republika Slovenija je v Ustavi RS med drugim določena kot demokratična republika, torej demokratična država republikanske vladavine,⁶⁵ ki je hkrati pravna in socialna, v kateri ima oblast ljudstvo, državljanke in državljani pa jo izvršujejo neposredno in z volitvami, po načelu delitve oblasti na zakonodajno, izvršilno in sodno.⁶⁶ Ljudstvu je pri nas ustavno priznana suverenost, ki vključuje ustavodajno oblast, na podlagi katere pooblašča oblastne organe za izvrševanje njihovih pristojnosti.⁶⁷ Čeprav ustava omogoča neposredno izvrševanje oblasti, je to prej izjema kot pravilo, saj je temelj našega modela demokracije predstavništvo in s tem povezane volitve. Toda to ne bi smelo voditi v izgubo učinkovitega vpliva ljudstva na izvrševanje oblasti. Za ohranitev tega vpliva naj bi skrbel kompleksen institut demokratične legitimnosti, ki ima več pojavnih oblik, med drugim stvarno-vsebinsko obliko, ki načeloma terja, da je izvrševanje državne oblasti podrejeno volji ljudstva tudi v vsebinskem pogledu.⁶⁸ Vendar je to prej nekaj, kar naj bi bilo, kot to, kar dejansko je. Če sprejmemo tezo, da je od zakonodajalca naprej pravno zagotovljeno, da se izvršuje njegova volja, sploh če pomislimo na načelo zakonitosti in nasploh na načelo pravne države, je osnovni problem v razmerju med ljudstvom in parlamentom (predstavniški organ). Zahteva po delovanju v skladu z ustavo sicer omejuje zakonodajalca, vendar ohlapno; na voljo ima široko polje presoje, njegova odgovornost do ljudstva pa je le politična. Pri nas imamo namreč t. i. reprezentativni (svobodni, nevezani) poslanski mandat,⁶⁹ za katerega je značilno, da izvoljene poslanke in poslanci delujejo kot predstavniki ljudstva, ne volivk in volivcev, ki so jih izvolili, niti volilne enote, kjer so bili izvoljeni.⁷⁰ Volivkam in volivcem ne odgovarjajo za delo (odločitve) v smislu možnosti odpoklica.⁷¹ Poslanke in poslanci so po mnenju nekaterih svobodni pri razumevanju in izražanju volje ljudstva in so pooblaščeni, da dejansko ustvarjajo ljudsko voljo.⁷² Menim, da je to eden od problemov, če ne kar srž problema, ki terja ponovni premislek, zlasti v kontekstu

⁶³ Gl. npr. 10. člen PEU ter 10., 11., 12. in 39. člen LEUTP.

⁶⁴ Gl. npr. 11. člen PEU ter 44. člen LEUTP.

⁶⁵ Gl. Grad, 2025, str. 208.

⁶⁶ Gl. 1., 2. in 3. člen Ustave RS.

⁶⁷ Več o ljudski suverenosti in ustavodajni oblasti ter povezanih vidikih gl. Jambrek, 2010, str. 45–52.

⁶⁸ Gl. Jambrek, 2010, str. 49.

⁶⁹ Kot antipod imperativnega (vezanega) mandata.

⁷⁰ Gl. Grad, 2019, str. 100.

⁷¹ Prav tam.

⁷² Prav tam.

erozije kakovosti demokracije in posledični izgubi zaupanja v državo. Menim, da ustavne določbe, da so naše poslanke in poslanci predstavniki vsega ljudstva in niso vezani na kakršnakoli navodila, vsekakor ne bi smeli razlagati kot *carte blanche*. Zakaj bi jim priznali, da kakorkoli razumejo in izražajo ali celo ustvarjajo voljo ljudstva? Čeprav je res, da ne smejo biti vezani na konkretna navodila posameznih oseb,⁷³ bi morali biti zavezani z dolžno skrbnostjo pravilno ugotoviti voljo in interese ljudstva, saj mu služijo – delovati bi morali kot »agenti« svojega »principala«. Veljati bi moralo, da ne ustvarjajo volje ljudstva, temveč voljo ljudstva samo uzakonjajo, kar pomeni, da jo le prelijejo v zakon in ji s tem dajo pravno moč.⁷⁴ To je ena bistvenih predpostavk, da se na današnji stopnji zavedanja in vrednot lahko prepreči ugrabitev države in zagotovi zadovoljivo legitimen sistem posredne demokracije, kar pa ne posega v tezo, da bi si morali prizadevati za največjo možno stopnjo neposredne demokracije.

⁷³ Če smo dosledni, naj ne bi bili vezani niti na navodila znotraj političnih strank.

⁷⁴ V tem smislu se tukaj navežujem na pojme, kot so splošni interes, javni interes in servis ljudstva. Če zapišem nekoliko poenostavljeno, že bežen pregled zgodovinske prakse na tem področju razkrije, da »države« širom sveta večinoma niso delovale kot servis ljudstva, temveč kot servis izbrancev, tj. relativno maloštevilne množice privilegiranih posameznikov, ki so izkoriščali ostale posameznike, odvisno od stanu ali statusa, ki so ga imeli posamezniki v strukturi skupnosti, družbe oz. »države«. Ena skupina posameznikov si je prisvojila »državo« in jo instrumentalizirala za uresničevanje svojih ciljev, medtem ko je ostale posameznike obravnavala zgolj kot golo sredstvo za doseganje prej navedenih ciljev. Podložniki so bili v razmerju do vladarja brez pravic, računali so lahko le na njegovo milost.

Sčasoma se je to spremenilo in dandanes človekove pravice in svoboščine tvorijo jedro modernih ustav. Pomen teh pravic in svoboščin, če se osredotočim na (servisno) socialno komponento, je med drugim v tem, da vse veje javne oblasti zavezujejo k spoštovanju legitimnih interesov posameznika in ljudstva ter v tem smislu varujejo življenje in zdravje ljudi ter skrbijo za njihovo blaginjo in dostojanstvo, skratka, za servisiranje legitimnih potreb, ki odsevajo splošni interes. Kodifikacija teh pravic in svoboščin ne določa, mora se uresničevati; skratka, pogledati je treba preko *de iure* stanja in se posvečati tudi *de facto* stanju, sploh ker pretekla praksa kaže, da to, da država dejansko deluje kot servis ljudstva, ni stabilno stanje. Zanj se je treba neprestano truditi in če temu ni tako, prej ali slej pride do odklonov, ki vodijo v ukrepe, ki niso v družbenem oz. splošnem interesu, pač pa v zasebnem interesu izbrancev in na škodo ostalih. Parlamentarci in drugi izvajalci javne oblasti morajo upoštevati, da so v službi ljudstva, njegovi »agenti«. V tem kontekstu je ljudstvo »principal«, kar velja tudi v razmerju do (izvoljenih) parlamentarcev. Vrsta mandata, tj. bodisi imperativen mandat bodisi reprezentativen mandat, tega naj ne spreminja, zato naj bi pri določanju javnega interesa ves čas upoštevali predhodno ugotovljeni splošni interes. Če ravnamo drugače, ne izpolnjujejo svojega poslanstva in po verigi vzrokov in posledic preprečujejo, da bi država delovala kot servis ljudstva, in v končni fazi postavljajo pod vprašaj legitimnost države. Zaradi jasnosti in preglednosti prej napisanega tukaj na kratko pojasnim terminološko-semantičen vidik. Splošen interes razumem kot izhodišče, tj. utemeljen dejanski interes opazovane družbe ali dela te družbe (ki je določen objektivno, brez samovolje), ki se praviloma ne ugotovi le s seštevanjem zasebnih interesov in iskanjem največje množice oseb te družbe, temveč terja tudi ponderiranje in tehtanje interesov, pri čemer se ustrezno upoštevajo različni dejavniki, vključno s človekovimi pravicami in svoboščinami. Gradnja mostu, ki ga je porušila ujma in je edina cestna oz. na sploh povezava zaselka s svetom, kaže, da je zagotovitev dobrine lahko v splošnem interesu, tudi če neposredno koristi malo osebam. Tudi v primeru zagotavljanja pravic takšnih ali drugačnih manjšin je mogoče priti do enakega sklepa. Vendar splošen interes še ne vzpostavlja pravic posameznikov, to se zgodi šele z aktom javne oblasti. Javni interes je ustrezná formalizacija splošnega interesa in rezultat odločitve izvajalca javne oblasti. V praksi javni interes običajno ni določen samo s strani enega pristojnega izvajalca javne oblasti. Pogosto se določi šele v konkretnem primeru pri razlagi in uporabi prava, vendar nujno znotraj okvira, ki ga določi zakonodajalec ali nasploh ustavodajalec (javna korist). Legitimen javni interes upošteva splošni interes, če ga ne, menim, da ne more biti (vsebinsko) legitimen. Zahtevane legitimnosti ni, če izvajalec javne oblasti zaradi (nezakonitega) vplivanja ozke interesne skupine kot javni interes določi interes te skupine, ki ne koristi ali celo neutemeljeno škodi ostalim. Gl. Ferčič, 2022, str. 61.

Ne le v teoriji, tudi v nekaterih mednarodnih aktih, zlasti so tukaj mišljeni akti SE, se vse bolj poudarja odločilen pomen dejanske vloge oz. funkcije državljanek in državljanov pri političnem odločanju, ki naj bi uresničevalo njihove legitimne interese. Na ta način naj bi se vsaj deloma nazaj pridobilo izgubljeno zaupanje volivk in volivcev v državo.⁷⁵

Če z mislijo na to razmišljamo o nedavnih parlamentarnih manevrih glede referendumov, ki bi morali biti resnično orodje demokracije, ne za okras, se problem, ob že povedanem,⁷⁶ kaže v tem, da na podlagi 21. člena ZRLI – v kontekstu izrecne zakonske pristojnosti Državnega zbora za razpis referenduma o uveljavitvi zakona, ki ga je ta sprejel – Državni zbor odloča o dopustnosti tega referenduma (glede na omejitve 90. člena Ustave RS, pri čemer je glede odločanja o razpisu zakonodajnega referenduma o zakonu o nujnih ukrepih za zagotovitev obrambe države, varnosti ali odprave posledic naravnih nesreč predvidena posebna ureditev v 21. a členu ZRLI). Ker se z zakonodajnim referendumom posega ravno v politično odločitev parlamenta, se slednjemu dovoli, da odloča v »svoji zadevi«, kar na številnih področjih ni dopustno iz očitnih razlogov. Problem subjektivnosti oz. pristranosti je sicer omiljen z možnostjo ustavne sodne presoje parlamentarne odločitve o nedopustnosti zakonodajnega referenduma, vendar to po mojem mnenju ne prepreči videza pristranosti, vsaj ne v celoti, prav tako pa ne prepreči tveganja, da se lahko v praksi zaobide ljudska volja oz. prepreči njena izvršitev.

Tudi v tuji teoriji najdemo stališče, ki pritrjuje prej navedenemu očitku glede ZRLI (res pa je, da je po mojih opazanjih teorija na tem področju na žalost (še) dokaj skromna, morda celo ujeta v ustaljene vzorce).

Frey v tej zvezi opozarja, da ima referendum resnični pomen samo, če ga *classe politique*, kot imenuje izvoljene parlamentarke in parlamentarce s sugerirano negativno konotacijo, ne more blokirati, kot primer slabe prakse pa navaja tudi primer, ko je za presojo dopustnosti referenduma sicer pristojno nacionalno ustavno ali vrhovno sodišče, vendar je pravilo, o katerem odloča, tako odprto, da se referendum enostavno prepreči.⁷⁷ To je problematično z vidika ustavnega položaja ljudstva, ki naj bi bilo nosilec oblasti in to najbrž več kot samo na volilni dan, pa tudi z vidika rezultatov empiričnih raziskav, ki vodijo k sklepu, da neposredna

⁷⁵ Gl. npr. Resolution 2552 (2024)1, Strengthening democracy through participatory and deliberative processes.

⁷⁶ V izogib ponavljanju napotujem na op. 3.

⁷⁷ Gl. Frey, 2004, str. 8.

demokracija omogoča boljše odločitve za ljudstvo, torej takšne, ki so dejansko v njegovem interesu, in večje zadovoljstvo ljudstva in najbrž posledično večje zaupanje v državo.⁷⁸

Ob tem naj opozorim, da se kot argument proti neposredni demokraciji pogosto navaja, da volivke in volivci ne morejo razumeti kompleksnih tem,⁷⁹ da nimajo interesa, da jih je relativno enostavno mogoče zmanipulirati, da se odločajo čustveno, ter nadalje tudi, da veliko referendumov vodi v zmedo, da onemogočajo vladanje, da ovirajo napredek, da so zelo dragi in podobno, pri čemer rezultati raziskave kažejo, da bi bilo te argumente treba zavrnil kot neutemeljene ali vsaj nedokazane.⁸⁰ Pomislimo na normalno porazdelitev (Gauss), ko govorimo o t. i. volilnem telesu. Ker je referendum oblika neposredne demokracije, zasluži posebno pozornost. Poleg vprašanja, kako zagotoviti njegovo čim širšo uporabo, je smiselno tudi vprašanje, kaj naj zajema, saj se je težko znebiti občutka, da je malo pozornosti na informiranju. Ljudstvo naj ne bi bilo prepuščeno samo sebi, temveč mu je treba zagotoviti informacije, potrebne za razumevanje vseh razsežnosti posameznega referendumskega vprašanja. To naj ne bi bilo prepuščeno prosti volji političnih akterjev, temveč zakonska dolžnost, ki je dovolj prožna, da se lahko prilagaja različno zahtevnim referenduskim vprašanjem. Vprašanje informiranosti tako ne sme biti stvar naključij in samoiniciativnosti ljudstva, temveč integralni del referenduma kot ustavnega instituta.⁸¹

Dejanska vključitev ljudstva v politično odločanje je še posebej pomembna pri najbolj občutljivih temah, ki imajo sistemski značaj, zdi pa se, da se ravno v teh primerih volja in interesi ljudstva še posebej potiskajo na stran s prej navedenimi »argumenti«,⁸² ki so vprašljivi, s primerno (zakonsko obvezno) informiranostjo pa bi dodatno oslabili.

⁷⁸ Prav tam, str. 32–33.

⁷⁹ Tudi poslanke in poslanci realno ne morejo biti specialistke oz. specialisti za vse teme, o katerih glasujejo. O temah, ki so predmet glasovanja, se morajo praviloma informirati. Smiselno enako velja za ljudstvo. Referendum ni samo izražanje volje na določen dan, temveč mora biti razumljen širše, tj. kot proces, ki se odvija pred in po referenduskem dnevu. Pred referenduskim dnem je treba poskrbeti za objektivno informiranje in kakovostno strokovno diskusijo oz. debato, ki ljudem pojasni vsebino problematike, medtem ko je po izpeljanem referendumu bistveno, da se upošteva izražena volja. Gl. Frey, 2004, str. 9–11.

⁸⁰ Prav tam, str. 21–27 in 33.

⁸¹ Švicarski zakon (Bundesgesetz über die politischen Rechte – BPR) v 10. a členu izrecno določa, da je treba osebe, ki so upravičene glasovati, kontinuirano obveščati o referenduskih predlogih, pri tem pa je treba dosledno upoštevati načela popolnosti, stvarnosti, preglednosti in sorazmernosti. Brez poseganja v navedeno je treba predstaviti najpomembnejša stališča iz parlamentarnega odločanja. Ocenjujem, da je to ureditev, ki na obravnavanem področju bolje služi ljudstvu kot naša sedanja ureditev.

⁸² Tukaj ponovno napotujem na op. 3, pa tudi na op. 129, kjer *Pitamie* nasprotuje takšnim praksam.

Ustavna demokracija preprečuje tiranijo večine nad manjšino, kar je pomembno in dobro, hkrati pa ne bi smela omogočati tiranije politične ali/in kapitalske »elite« nad ljudstvom. Menim, da je skrajni čas za spremembo, saj pot, po kateri že dolgo hodimo, ne pelje tja, kjer bi želeli biti, upati, da bodo problemi čudežno izginili sami od sebe, pa ni odgovorno. Parlamentarci se ne bodo spremenili. *Frey* opozarja, da je širom sveta mogoče videti, kako v prvi vrsti ščitijo lastne interese in so v tej zvezi nagnjeni k oblikovanju »kartela«, ki pogosto deluje proti legitimnim interesom volivk in volivcev oz. nasploh proti državljanom in državljanom.⁸³

Če se večina volivk in volivcev strinja s to tezo, se zastavlja vprašanje, kako naprej. Je možen nov model ali celo več modelov? Je pri tem možno uporabiti teze klasikov, ki so zdrsnile v pozabo? Je za boljši model možno uporabiti moderno tehnologijo? Kaj omogoča, predvsem pa, kako varna je? Ali so potrebne ustavne spremembe? Ta in nekatera z njimi povezana (pravna) vprašanja so naslovljena v nadaljevanju, v posameznih razdelkih tega poglavja monografije.

4 Moderna tehnologija kot faktor X v novem modelu demokracije?

Moderna tehnologija⁸⁴ je tukaj in dokler se bo razvoj dogodkov odvijal v »običajni« smeri, bo z nami tudi jutri, kakor je bila z nami v preteklosti.⁸⁵ Potrebno je torej ugotoviti, kaj prinaša (tudi) na obravnavanem področju, da bi se lahko, kolikor je mogoče, nevtralizirali njeni negativni in potencirali njeni pozitivni vplivi.

Raziskave kažejo, da moderna tehnologija že vpliva na demokracijo in povezane procese, realno pa lahko pričakujemo, da bo ta vpliv še večji.⁸⁶ Vpliv poteka v dve smeri, v pozitivno in negativno, zato je treba upoštevati vektor ali rezultanto vseh vplivov.

⁸³ Gl. *Frey*, 2004, str. 5.

⁸⁴ Pojem je v tem poglavju monografije uporabljen široko, tako da na splošno zajema predvsem informacijsko-komunikacijske tehnologije in umetno inteligenco. Gl. op. 6.

⁸⁵ To pravzaprav velja za vsako obdobje človeštva, saj je človek stalno inoviral in pridobival nova »orodja«, posledično pa se je nenehno soočal tudi s spremembami, ki jih je povzročila vsakokratna noviteta. Splošen vtis je, da se človekova zavest ni razvijala sorazmerno s tehniko oz. tehnologijo, zato menim, da imamo danes v rokah nekatera »orodja«, ki presegajo našo zavest in s tem sposobnost primerne uporabe, posledično pa se ne izkoriščajo nujno v našo korist, temveč pogosto v našo škodo.

Razlika med sedanjimi in preteklimi »orodji« je tudi v tem, da moderna tehnologija, če jo razumemo dobesedno, tj. v smislu njene pojavnosti v sedanjosti, pomembno presega pretekle tehnologije z vidika potenciala za nedemokratsko instrumentalizacijo.

⁸⁶ Gl. npr. *Anderson in Rainie*, 2000, str. 1–117; *CD-WGD&T*, 2024, str. 1–12.

Moderne tehnologije že omogočajo okrepljeno udeležbo državljanek in državljanov v okviru političnega odločanja, pri čemer so mišljene vse faze in (povezani) procesi. Pomislimo na možnosti pridobivanja informacij, neformalnih diskusij oz. debat, mobilizacijo skupin aktivnega državljanstva oz. organizacijo civilne družbe, dialog z oblastnimi organi, neformalno in formalno⁸⁷ izražanje (politične) volje.⁸⁸ Nekateri kot prednost uporabe modernih tehnologij v procesu političnega odločanja izpostavljajo tudi okrepljeno preglednost in s tem povezano (politično) odgovornost.⁸⁹

Na drugi strani je treba primerno upoštevati slabosti oz. izzive modernih tehnologij. Te na primer omogočajo hitro, enostavno in množično širjenje neresnic, sovražni govor, spodbujanje nasilja in destruktivnih praks, informacijsko in družbeno nehomogenost oz. polarizacijo,⁹⁰ vdor v zasebnost, zlorabo zaupanja, manipulacije in goljufije, izključitev oseb s pomanjkanjem znanja ali informacijsko-komunikacijske opreme.⁹¹ Kot že rečeno, moderne tehnologije omogočajo tudi krepitev peščice zasebnikov, katerih kapitalska, tehnološka in v končni fazi politična moč presega vse doslej videno. Ta skupina bo, kot je veljalo za faraone, cesarje, kralje in druge nedemokratske vladarje, najbrž poskušala ohraniti sistem, ki ji ustreza, in ga po možnosti še bolj prikrojiti zase.⁹² Agende zasebnih korporacij in peščice, ki stoji za njimi, ne ciljajo na demokratičnost, temveč na svoje lastne interese, ki se praviloma ne ujemajo z interesi ostalih ljudi.⁹³ Tukaj ponovno opozarjam na realna tveganja, povezana s tem.⁹⁴ Strinjam se s tistimi, ki opozarjajo, da v primeru, če negativni tehnološki vplivi ne bodo primerno obvladani, lahko pričakujemo dodatno krhanje demokracije in zaupanja ljudstva v državo. Obstajajo sicer iniciative, ki poskušajo obvladati nekatera prej navedena tveganja, vendar je za zdaj težko oceniti,

⁸⁷ V smislu e-volitev in e-referenduma.

⁸⁸ Prim. Asimakopoulos, Antonopoulou, Giotopoulos in Halkiopoulos, 2025, str. 3–4; Rattanaseevee, Akarapattananukul in Chirawut, 2024, str. 4–5; Anderson in Rainie, 2020, str. 6.

⁸⁹ Rattanaseevee, Akarapattananukul in Chirawut, 2024, str. 5.

⁹⁰ Pod vplivom modernih tehnologij se je medijska krajina v zadnjih letih popolnoma spremenila. Množičnost medijev, ki ljudi informirajo parcialno, izkrivljeno, manipulativno in nasploh neetično, pri ljudeh ustvarja zelo različne predstave o dogajanju v družbi, kot da bi živeli v vzporednih svetovih. Tako se ne ustvarjajo le različne vrednote, temveč tudi predstave o dejstvih, zato je polarizacija, fragmentacija družbe in prepad med družbenimi skupinami logična posledica vsega tega.

⁹¹ Prim. Asimakopoulos, Antonopoulou, Giotopoulos in Halkiopoulos, 2025, str. 3–4; Rattanaseevee, Akarapattananukul in Chirawut, 2024, str. 4–5; Anderson in Rainie, 2020, str. 6.

⁹² Gl. Anderson in Rainie, 2020, str. 6.

⁹³ Če na to pogledamo z vidika moči in praks tehnoloških velikanov, se zdi, da veliko uporabnikov (še) ne razume problema in pogosto celo nasprotuje ustrezni regulaciji tehnoloških podjetij ali je ne terja, ker vidijo »brezplačne« aplikacije (in se bojijo, da bi jih izgubili), ne pa celotne slike.

⁹⁴ Gl. op. 4.

ali bodo uspešne. V tej zvezi je primerno izpostaviti poročilo Delovne skupine za demokracijo in tehnologijo, ki deluje v Skupnosti demokracij,⁹⁵ ki je identificirala pet glavnih trendov, in sicer:⁹⁶

- okrepljena uporaba modernih tehnologij v volilnih procesih,⁹⁷
- zanašanje na zasebne sisteme kibernetске varnosti za kritično infrastrukturo,⁹⁸
- okrepljena politična polarizacija kot rezultat uporabe socialnih omrežij,⁹⁹
- okrepljeno zavajanje, laži in manipulacije,¹⁰⁰
- okrepljeno širjenje globalnega digitalnega razkoraka.¹⁰¹

Te trende, razen prvega (in še tukaj pogojno), lahko označimo kot skrb vzbujajoče.¹⁰² Možen je torej sklep, da so moderne tehnologije močno orodje, ki se lahko bodisi koristno uporabi bodisi zlorabi. Brez primerne regulacije je bolj verjetna slabša možnost, zato je odgovornost države, da poskrbi za primerno regulacijo.

5 Zaton države (kot jo poznamo)

Človeštvo se je od nekdaj soočalo z endogenimi in eksogenimi eksistenčnimi izzivi.¹⁰³ Ti so pogosto terjali premišljeno sodelovanje, ki je postajalo vse bolj organizirano. Organizacijska spontanost je prerasla v preproste oblike organizacij in pojav pradržave. S tem pa se ta razvoj, ki ni bil linearen in ireverzibilen, temveč kaskaden in reverzibilen, dejansko ni zaključil in se je nadaljeval še po pojavu prvotne različice države.¹⁰⁴ Pravzaprav ta razvoj še danes ni zaključen.

⁹⁵ Izvirno ime organizacije je *Community of Democracies*, ki ima 31 članic (od tega jih je devet članic EU).

⁹⁶ Gl. CD-WGD&T, 2024, str. 1–12.

⁹⁷ Pričakuje se uporaba moderne tehnologije pri registraciji volivk in volivcev ter kandidat in kandidatov, njihovi predstavitvi, štetju in razvrščanju glasov, upravljanju in poročanju o volilnih rezultatih, razvoju volilnih podatkovnih baz, pregledu in poročanju o političnem financiranju ipd.

⁹⁸ Relevantna programska in strojna oprema je v lasti zasebnikov, strokovnjaki pa so njihovi zaposleni. Zasebniki torej zagotavljajo bistveni del aktivnosti, povezanih s kibernetско varnostjo kritične infrastrukture, potrebne za volitve in referendum. Za ilustracijo, poročilo navaja, da je v Združenih državah Amerike 90 % volilne programske opreme v lasti treh zasebnih korporacij.

⁹⁹ Gl. op. 90.

¹⁰⁰ Problem dodatno potencira zloraba umetne inteligence.

¹⁰¹ Če bodo digitalna infrastruktura in storitve še bolj neenakomerno razporejene, lahko to povzroči dodaten razkorak med ljudmi in njihovimi realnimi možnostmi biti udeleženi v demokratičnih procesih.

¹⁰² O ugotovljenih prednostih in nevarnosti ter priporočilih gl. CD-WGD&T, 2024, str. 1–12.

¹⁰³ Posamezne družbe oz. skupnosti znotraj njih so se z njimi spopadale različno uspešno. Propadle civilizacije, ki so se nekdaj zdele neuničljive, nam lahko služijo kot dokaz in opomin. Poleg družbenih prilagoditev so bile potrebne tudi telesne. Gl. npr. Lieberman, 2015.

¹⁰⁴ Prim. Smith, 1895, str. 232; Sabine, 1920, str. 301–318; Barnes, 1924, str. 15–62; Harding, 1994, str. 57–72; Cudworth, Hall in McGovern, 2007, str. 1–314; Kradin, 2009, str. 27–29; Pitamic, 2009, str. 44–52 in 65–174; Pagden, 2024, str. 1–164.

Državo lahko opazujemo z vidika več znanosti, med drugim z vidika pravnih znanosti. Pravno gledano je dinamičen pravni pojem,¹⁰⁵ ki se nenehno razvija v času in prostoru.¹⁰⁶ V tem smislu je možna primerjava z modelom, ki je robusten, ne pa nespremenljiv. Že bežen pregled teorije države razkrije različne zgodovinske modele države,¹⁰⁷ vsakokratnih različic znotraj posameznega modela pa je najbrž toliko, kot je (bilo) držav. Ta ugotovitev je pomembna in se k njej vrnem kasneje. Po eni strani namreč kaže, da pri organizaciji države ni na voljo samo ena možnost, po drugi strani pa kaže tudi, da so družbene spremembe, vključno z razvojem »tehnike« ali pa ravno zaradi nje, v preteklosti že usodno vplivale na spreminjanje držav znotraj obstoječega modela, včasih pa celo na spremembo samega modela organizacije države.

Živimo v času dominacije države, ki naj bi bila demokratična ter pravna in socialna.¹⁰⁸ Z vidika prispevka je bistveno, da naj bi bilo v državi izvirni nosilec oblasti ljudstvo, ki naj bi to oblast v največji možni meri, upošteva je okoliščine, izvrševalo neposredno (tudi glede na možnosti, ki jih omogoča in jih bo omogočala moderna tehnologija); le izjemoma, ko to ni mogoče, naj bi se ta izvajala preko izvoljenih predstavnikov,¹⁰⁹ ki kot agenti ljudstva, ki je principal, le ugotavljajo njegovo voljo in jo prelivajo v zakon, upošteva je ustavne omejitve, da ne pride do tiranije večine nad manjšino in *vice versa*. Ti agenti naj bi tvorili zakonodajno vejo oblasti, ki naj deluje skupaj s sodno in izvršilno, učinkovitost vzajemnega delovanja pa naj zagotavlja t. i. sistem zavor in ravnesij. V vseh vejah oblasti naj bi bila zagotovljena demokratična legitimnost vseh oblik. Vse te veje oblasti naj bi tvorile funkcionalno celoto, ločeno od drugih organizacij.¹¹⁰ Podrejene naj bi bile (ustavnim) pravnim pravilom v smislu vladavine prava oz. pravne države,¹¹¹ ki se

¹⁰⁵ Pitamic pojem države obravnava kot sintetičen pojem. Gl. Pitamic, 2009, str. 2.

¹⁰⁶ Moderna država ni monolitna, se pa po svojih temeljnih značilnosti bistveno razlikuje od despotskih, absolutističnih in stanovskih držav. Prim. Pierson, 2004, str. 4–26; Strauss, 2006, str. 183–195; Weicheln, 2007, str. 103–116; Pitamic, 2009, str. 65–126; Anter, 2014, str. 166–215; Voigt, 2015, str. 1–2.

¹⁰⁷ Gl. npr. Pitamic, 2009, str. 65–174.

¹⁰⁸ Žal pa se v praksi ta ideja, pravzaprav ideal, večinoma ne uresničuje. Družbeni razvoj je na točki, ko sam po sebi prinaša izzive, ki tudi v liberalnih demokracijah terjajo sistemske prilagoditve novi realnosti (gl. npr. Dahrendorf, 2024). Izzivi v zvezi z modernimi tehnologijami to le še dodatno potencirajo.

¹⁰⁹ Neposrednost odločanja je pomembna značilnost, na katero se pod vplivom prevlade političnega predstavništva oz. posredništva preveč pogosto pozabi, posledično pa se tudi lažje sprejme sporna teza, češ da so politični predstavniki upravičeni ustvarjati ljudsko voljo (več o tem v razdelku 3). Predstavništvo naj bi bilo nadomestna rešitev v sili, izhodišče pa naj bi bilo neposredno odločanje.

¹¹⁰ Država naj bi imela suvereno pravico odločanja o obstoju vseh drugih organizacij na svojem ozemlju.

¹¹¹ Ker je demokratičnost države oz. demokracija v njej tesno povezana s pravno in socialno državo, tukaj le na splošno opozarjam, da je pravna država krovno načelo, v katerega sodi kopica ustavnih načel, kot so na primer ustavnost in zakonitost, delitev oblasti, jasnost in določnost predpisov, varstvo zaupanja, primerna objava predpisa kot pogoj za njegovo uveljavitev in veljavnost, sorazmernost javnih ukrepov, sodni nadzor nad delovanjem javne uprave oz. nasploh dostop do sodišča in pošten postopek, enaka obravnava in nasploh varstvo človekovih pravic in temeljnih svoboščin itd. V tej zvezi se med drugim kaže izjemen pomen ustavnega sodišča, ki mu je treba zmeraj zagotoviti

razteza na določenem ozemlju, tako da doseže oblastne organe in nosilce javnih pooblastil, vse pravne osebe in celotno prebivalstvo na tem ozemlju. Za posameznika v takšni državi je pomembno, da naj bi imel za razliko od »ureditev«, kjer je imel v razmerju do vladarja samo obveznosti in nobenih (javnopravnih) pravic – ter je lahko posledično v najboljšem primeru računal na vladarjevo milost – priznane javnopravne pravice, ki jih lahko uveljavlja tudi proti državi (organom) ter njenim (samoupravnim) regionalnim in lokalnim enotam in nosilcem javnih pooblastil. Ob tem je pomembno, da naj bi bila v obravnavani ideji države (javna) uprava, s katero ima posameznik neposreden stik, odločilno vezana na voljo zakonodajalca in podvržena neodvisnemu sodnemu nadzoru ustavnosti in zakonitosti svojega delovanja. Tudi tukaj so bistvene človekove pravice in temeljne svoboščine, ki delujejo kot meč in ščit.

Šele če je ta minimum izpolnjen, je država lahko demokratična, pravna in socialna. Gre za medsebojno povezane elemente ali stebre države, ki tvorijo funkcionalno celoto, ki naj zagotovi, da bi bila država učinkovit servis ljudstva, ne ožjih skupin (»elit«). Pomembno je, da prav iz tega v največji meri črpa svojo legitimnost.

Država – če jo v tem kontekstu uporabimo v poenostavljenem, splošnem smislu – se je večinoma izkazala kot prikladen instrument za reševanje vsakokratnih izzivov.¹¹² Ta funkcionalnost jo je pomagala ohraniti, ji pa ne zagotavlja neomejene ohranitve. V primeru disfunkcionalnosti bi se prej ali slej postavila pod vprašaj njena legitimnost. Nelegitimna država pa po mojem mnenju ne more obstati, vsaj ne dolgoročno.¹¹³ Najbrž bi bilo to marsikomu, željnemu šibke države, všeč, vendar

ustrezen položaj in pristojnosti. Glede tega ne bi smelo biti nobenih »kompromisov« na škodo ustavnega sodišča. Ustavno sodišče, kakor je zamišljeno v moderni državi, sodi med glavne varuhe demokracije.

Pravna država, kot jo razumemo dandanes, ni nastala čez noč in v tej zvezi je posebej pomembno, da je varstvo človekovih pravic in svoboščin kot vsebinska komponenta tega načela vanj prišlo naknadno. Ko se je to zgodilo, je bilo vse pripravljeno za most med pravno in socialno državo ter njuno zraščeno, do katere je prišlo zlasti po drugi svetovni vojni, ko so se v okviru človekovih pravic dokončno uveljavile socialne pravice. Prim. Kingreen, 2014, str. 97–116.

¹¹² Žal je ob tem prihajalo do zlorab oblasti, njene instrumentalizacije s strani relativno majhnih skupin, kar pooseblja francoski absolutizem, ki je vodil v revolucijo s posledicami za Francijo in širše. Namreč, ravno francoska revolucija je pomembno prispevala k poskusu oz. približevanju ideji, t. i. moderne države, ki se je začela po koščkih sestavljati pred revolucijo, in sicer v besedilih, ki so jih na primer objavili Niccoló Machiavelli, Thomas More, Jean Bodin, Thomas Hobbes, John Locke, Charles-Louis de Secondat (znan kot Montesquieu), Jean-Jacques Rousseau in Immanuel Kant, po njej pa na primer Georg Wilhelm Friedrich Hegel, Karl Marx, Georg Jellinek, Max Weber, Michel Foucault, Giorgio Agamben, če jih navedem le nekaj.

¹¹³ *Schmitt* je na primer zaton držav napovedal že pred več kot petdesetimi leti: »Der Staat als das Modell der politischen Einheit, der Staat als Träger des erstaunlichsten aller Monopole, nämlich der politischen Entscheidung, dieses Glanzstück europäischer Form und occidentalen Rationalismus, wird entthront.« Glavni razlog je videl v nevtralizaciji in depolitizaciji, pri čemer šteje kot odločilno, da je v sedemnajstem stoletju prišlo do »premika« od teologije (preko vmesnih stopenj) do naravoslovja in tehnike, kar je bistveno določilo tok nadaljnjega razvoja. »Für die stärkste und folgenreichste aller geistigen Wendungen der europäischen Geschichte halte ich den Schritt, den das 17.

glede tega menim, da je načeloma šibka država dobra novica samo za redke izbrance, za večino pa slaba, saj je demokratična, pravna in socialna država najboljše znano sredstvo za servis ljudstva. Zato nas upravičeno skrbi, ko vse jasneje opažamo nekatere aktualne globalne izzive, ki jih države (še) ne zmorejo učinkovito rešiti, vsaj ne, dokler pošteno ne sodelujejo.¹¹⁴ Klimatske spremembe s svojimi verižnimi učinki so najbrž najbolj očiten primer, vendar žal ne edini;¹¹⁵ na splošno je tako kot primer mogoče izpostaviti nesposobnost zagotavljanja trajnostnega razvoja. Znotraj tega moderne tehnologije nekatere izzive pomagajo rešiti, nekatere poglobljajo, nekatere pa celo povzročajo.

Uspešnost reševanja vsakokratnih izzivov, vključno s povrnitvijo zaupanja ljudstva, bo po mojem mnenju ključna za obstoj države, kot jo poznamo in pričakujemo, ter posledično za učinkovito varstvo človekovih pravic in temeljnih svoboščin.

6 Izhodišča za oblikovanje novega modela demokracije: tehnokracija ali tehnološka demokracija?

Uvodoma predstavljeno stanje demokracije v državah širom sveta, vključno z Evropo, terja – vsaj po mojem razumevanju položaja – skrbno preiščene (ustavne) spremembe. Vprašanje glede nujnosti ustrezne reforme torej ni ali, temveč predvsem kaj in kako. Smiselno enako velja glede regulacije in uporabe modernih tehnologij.

Seznam doslej znanih različic demokracije¹¹⁶ lahko po metodi »X-demokracija«¹¹⁷ dopolnimo s tehnološko demokracijo, ki ni nov pojem, vendar ni splošno uveljavljen. Ker je dovolj pomensko odprt, dinamičen, ga lahko uporabimo za

Jahrhundert von der überlieferten christlichen Theologie zum System einer „natürlichen“ Wissenschaftlichkeit getan hat. Bis auf den heutigen Tag ist dadurch die Richtung bestimmt worden, die alle weitere Entwicklung nehmen mußte.« Kot navedeno (gl. op. 9), tehnika je zanj sredstvo in orožje, tehnični napredek pa ne vodi nujno v napredek na drugih področjih. Gl. Schmitt, 1932, str. 74–75 in 77; Schmitt, 2009, str. 10.

¹¹⁴ Ideje o t. i. svetovni vladi niso nove in čeprav te možnosti za zdaj ni na obzorju, ideje ne poniknejo. Prim. Pagden, 2024; Falk in Milonova, 2025.

¹¹⁵ Tako na primer že na področju ohranjanja narave opažamo izgubljanje biotske raznovrstnosti in nasploh naravnega temelja za življenje. Izzive opažamo tudi na področju zagotavljanja varnosti, javnega zdravja, družbene pravičnosti, nesorazmerne koncentracije kapitala ipd. In ne pozabimo na demokracijo. Naj opozorim tudi na probleme, ki sicer ne terjajo sodelovanja držav, so pa zahtevni. Gl. Dahrendorf, 2024.

¹¹⁶ Gl. op. 11.

¹¹⁷ Po tej metodi je faktor X, ki je sicer – kot v pogovornem jeziku – mišljen kot bistveni element uspeha, posebna značilnost posamezne različice demokracije, ki slednjo »definira«. Vendar ne na takšen način, da bi bila to nujno edina značilnost posameznega tipa demokracije, temveč ena izmed več značilnosti, pri čemer tistih značilnosti demokracije, ki so postale tradicionalne, v poimenovanju ne omenjamo več, jih pa seveda omenimo v podrobnem opisu posameznega tipa oz. različice demokracije.

namen tega poglavja, ob tem pa je še enkrat primerno opozoriti, da je v teoriji pod tem pojmom mogoče najti tudi opredelitve, ki se s to opredelitvijo ne ujemajo.

Naj ob tem opozorim, da pojma ne enačim s pojmom tehnokracija; ne gre za sinonima. Že s terminološkega vidika je opazna razlika, saj pojem tehnološka demokracija kaže, da naj v državi vlada ljudstvo oz. ljudje (*dêmos*, -*kratía*) s pomočjo tehnologije,¹¹⁸ medtem ko pojem tehnokracija ne vsebuje indikatorja ljudstva in sam po sebi napove, da gre za vladanje manjšine, ki razpolaga s kritično tehnologijo, pri čemer ni nemogoče, da bi lahko ta položaj morda v neki točki prerasel v vladanje oz. samovlado tehnologije. V času neslutenega razvoja umetne inteligence in hkratnega naraščanja nezadovoljstva ljudi z obstoječim sistemom in s tem povezanim nezaupanjem ljudstva v politike, si tega ni nemogoče zamisliti in niti izključiti.¹¹⁹ *Rousseau* bi najbrž med drugim opozoril, da suverenosti iz istega razloga, zaradi katerega je neodtujljiva, ni mogoče pristno zastopati.¹²⁰ V precej večji zadregi pa bi se, po mojem mnenju, znašli zagovorniki predstavnštva, zlasti če bi v kontekstu nasprotovanja tehnokraciji morali pojasniti, zakaj naj bi bili predstavniki - ki jim ni treba imeti posebne izobrazbe, niti je ne morejo imeti za vsa področja, obenem pa pogosto v ospredje postavljajo svoje interese, interese stranke, šele nato pa, če sploh, interese ljudstva - primernejši za ugotavljanje skupnega interesa in določanje javnega interesa kot umetna inteligenca,¹²¹ ki je (lahko) pravzaprav neke vrste ogledalo ljudstva.¹²² To nam zdaj večinoma zveni kot znanstvena fantastika, vendar bi z znanstvenega zornega kota naredili napako, če bi to možnost, čeprav se zdaj zdi zelo malo verjetna, enostavno ignorirali, sploh če razmišljamo skozi prizmo previdnostnega načela, kakor se je razvilo na področju prava varstva okolja.

¹¹⁸ Gl. op. 41.

¹¹⁹ Predstavljam si, da bi to bistveno spremenilo družbo in državo, kot ju poznamo.

¹²⁰ *Rousseau* ob tem meni, da ljudje niso sposobni ustvariti popolnega prava: »Da bi odkrili družbena pravila, ki so najbolj primerna za narode, bi bila potrebna nadrejena inteligenca, ki bi opazovala vse človeške strasti, ne da bi jih sama izkusila. Ta inteligenca bi morala biti v celoti neodvisna od naše narave, a jo hkrati poznati; njena sreča bi morala biti neodvisna od nas, a kljub temu pripravljena ukvarjati se z našo; in nazadnje, v toku časa bi morala gledati proti oddaljeni slavi ter, delujoč v enem stoletju, biti sposobna uživati v naslednjem. Potrebni bi bili bogovi, da bi ljudem dali [popolne] zakone«. Gl. *Rousseau*, 1762, str. 52–53.

¹²¹ Če sklepamo iz primera švedskega premierja, kaže, da je umetna inteligenca v politiki že prisotna in to kljub negodovanju marsikaterih volivke in volivca, ki pravijo, da so volili zanj, ne za »chatbot-a«; gl. <https://www.theguardian.com/technology/2025/aug/05/chat-gpt-swedish-pm-ulf-kristersson-under-fire-for-using-ai-in-role> (obiskano: 30. 9. 2025).

¹²² Tukaj ni mišljen noben trenutno znan model oz. sistem umetne inteligence, temveč na splošno. Mišljeni so naprednejši (javni) sistemi, za katere bo med drugim značilno, da tisti, ki stojijo za njimi, nimajo možnosti vplivati na oblikovanje določenega narativa.

Zamisli si je mogoče še razne druge možnosti, ki jih prinaša moderna tehnologija. Razvrstiti jih je mogoče glede na stopnjo intenzivnosti vključitve te tehnologije in vlogo ljudi, ki jo ohranijo pri odločanju o javnih zadevah.

Dodaten primer intenzivne vključitve moderne tehnologije v odločanje o javnih zadevah je »digitalni jaz«, torej e-profil posamezne osebe, ki se definira na podlagi vsega, kar ta oseba počne na spletu oz. v digitalnem okolju (in širše). V tem smislu odseva osebo, njene vrednote, potrebe, želje, prioritete ipd. Ti e-profilu vsaj v osnovni obliki že obstajajo, ustvarjajo pa jih predvsem tehnološka podjetja, ki z njimi razpolagajo in jih tržijo.¹²³ Zamisli si je možno izpopolnjene e-profile, zasnovane kot digitalna volivka oz. volivec, ki se vključi v politično odločanje. Medtem ko torej realna volivka oz. volivec dela ali preživlja prosti čas,¹²⁴ lahko njegov »digitalni jaz« glasuje o predlaganih oblastnih ukrepih. Volivka oz. volivec ima lahko na razpolago pregledno poročilo o opravljenih glasovanjih, o tistih, ki šele sledijo, lahko vključi ali izključi glasovanje svojega »digitalnega jaza«, lahko izbere področja ali teme, o katerih naj glasuje in tiste, o katerih naj ne glasuje. Seveda lahko volivka ali volivec o vsakem vprašanju glasuje sam, kot realna oseba.¹²⁵ Možnosti je resnično veliko in namen tega poglavja monografije ni napovedovanje prihodnosti, niti identifikacija vseh možnosti, že zato, ker se zavedam, da to (zame) ni izvedljivo. Enako velja glede presoje relevantnih in kompleksnih tehničnih in tehnoloških vidikov, kar prepuščam področnim strokovnjakinjam in strokovnjakom.

To poglavje v monografiji ne ponuja dokončnih rešitev; te terjajo interdisciplinarne ekspertne skupine. Poenostavljeno rečeno je njegov glavni namen zlasti ustvarjanje zavedanja o tem, da sistem, ki ga imamo, ne deluje dobro oz. ne servisira ljudstva, kot bi ga lahko; da ta sistem nikakor ni ena in edina možnost (še posebej ne v današnjem času); in da je za okrepitev neposrednega sodelovanja ljudstva pri upravljanju države in nasploh izboljšanja kakovosti demokracije mogoče uporabiti moderno tehnologijo, seveda ob določenih predpostavkah in omejitvah. To

¹²³ S tem pokrijejo več kot le stroške »brezplačnih« aplikacij, ki jih ponujajo potrošnicam in potrošnikom, ti pa (naivno) menijo, da so jih prejeli zastonj. Še bolj skrbi, da se e-profilu ustvarjajo tudi za osebe, ki ne uporabljajo »brezplačnih« aplikacij, temveč splet in plačljive aplikacije uporabljajo normalno, praviloma za službene zadeve.

¹²⁴ Če bo uresničeno, kar zdaj nekateri napovedujejo glede potenciala umetne inteligence in robotov, se bo to najbrž odrazilo na prostem času ljudi in nasploh na značilnostih družbe.

¹²⁵ Volivka oz. volivec kot fizična oseba iz realnega, fizičnega sveta, ostane principal, zato dilema, ali virtualni »osebek« deluje kot »jaz« (neposredna demokracija) ali »zame« (posredna demokracija) ni v ospredju. Tukaj bi šlo za posebno različico neposredne demokracije, medtem ko bi v prej navedenem primeru, ki vključuje umetno inteligenco, šlo za posebno posredno demokracijo.

zavedanje se mi zdi bistveno za ugoden razvoj dogodkov. Prav okoliščina, da to zavedanje še ni široko prisotno, me je v največji meri spodbudila k pisanju tega.¹²⁶

Seveda si je s ciljem izboljšav možno zamisliti tudi manj daljnosežne spremembe.¹²⁷ Tudi takšne, ki so že zdaj uresničljive in najbrž tudi relativno široko sprejemljive. Na primer stalen nadzor ljudstva nad sprejemanjem vseh zakonov z možnostjo veta, kar bi se vršilo v e-obliki in brez omejitev, ki neutemeljeno dušijo krhko demokracijo. Naši uvodoma opisani manevri so šolski primeri izmikanja ugotavljanju volje ljudstva, kar (lahko) vodi v neupoštevanje ljudske volje, kar pa ni demokratično.

Rousseau je jasno opozoril, da lahko parlamentarke in parlamentarci ugrabijo državo zase, danes pa bi najbrž omenil še izredno vplivne in dobro organizirane interesne skupine, podprte z modernimi tehnologijami.¹²⁸

Morda pa bo koga bolj kot tuji filozof iz 18. stoletja prepričal naš akademik *Pitamic*, ki je glede nujnosti stalnega upoštevanja volje ljudstva opozoril kot sledi:

»Soglasje med večino parlamenta in večino volivcev je podano pri volitvah in se kaže baš v izidu volitev; po volitvah, torej v toku delovanja parlamenta, se pa lahko pojavi razlika med mnenjem večine parlamenta in javnim mnenjem, tj. mnenjem večine naroda, organiziranega na podlagi primerno široke volilne pravice. V parlamentu lahko stranke spremené svoj program, poslanci prestopijo iz ene stranke v drugo, volivci tudi lahko spremenijo svoje pri volitvi izraženo mnenje, nekateri volivci odpadejo zaradi smrti ali drugih razlogov, novi volivni upravičenci prihajajo, n. pr. radi dosege za volilno pravico predpisane starosti. Iz vseh teh razlogov je politični ustroj parlamenta in volivnega kolegija ali pa tudi obeh lahko tako spremenjen, da ni več nekdanjega soglasja. Iz tega izhaja pri parlamentarnem sistemu potreba, da naj ne bo doba enega parlamenta predolga, da naj se v primernih

¹²⁶ V tej zvezi naj navedem, da v pogovoru z različnimi ljudmi, različnih nazorov, izkustev in izobrazbe ter narodnosti, opažam nezadovoljstvo s kakovostjo demokracije in s tem povezano nezaupanje, resignacijo ali pa včasih – kar je najbrž še slabše – konformizem.

¹²⁷ Glede na naravo tega poglavja se omejujem na spremembe, ki so povezane z moderno tehnologijo. Zgolj informativno pa naj navedem, da je v teoriji mogoče najti številne predloge izboljšav demokracije, ki niso bistveno povezani z moderno tehnologijo. Zanimiva je na primer ideja, da naj bi parlamentarke in parlamentarce določili z žrebom izmed zainteresiranih državljanek in državljanov za relativno kratek čas, da se ne bi vzpostavila koruptivna omrežja, da bi se preprečil elitizem (ne gre za profesionalne politike), da bi se krepila participacija in zanimanje za javne zadeve itd. Določene vzporednice je mogoče videti s funkcijo neprofesionalnih sodnikov porotnikov, vendar obstajajo razlike, ki ne omogočajo enačenja.

Prim. Van Reybrouck, 2016; Landemore, 2020; Bagg, 2022; Sintomer, 2023.

¹²⁸ Prim. op. 4.

presledkih zopet nanovo sestavi parlament, ki ustreza večini volivcev, in temu primerna vlada. Nadaljnja iz navedenega sistema izvirajoča zahteva pa je, da se sme parlament tudi pred potekom njemu z zakonom odmerjenega dobe razpustiti, ako misli ali parlament ali vlada, da sestava parlamenta ne ustreza več politični opredelitvi volivcev. Nove volitve bodo zlasti potrebne, kadar se pojavijo nova, pri zadnjih volitvah še neznana vprašanja, ki utegnejo biti odločujoča za opredelitev volivcev.

Iz vsega tega izhaja, da zahteva moderni parlamentarni sistem ne samo skladnost vlade s parlamentom, temveč tudi skladnost parlamenta z javnim mnenjem, katero naj se izraža 1. s primerno široko volilvno pravico, 2. v ne predolгих rednih presledkih, 3. izredno pri važnih vprašanjih. V zadnjem pogledu ima tudi načelnik države važno vlogo, da dá iniciativo za razpust parlamenta in razpis volitev. Kadar ministrstvo ne vidi ali bi ne hotelo videti nesoglasja med parlamentom in javnim mnenjem, bi si prav v duhu parlamentarnega režima smel državni načelnik izbrati drugo ministrstvo z edino nalogo, da izvede, seveda objektivno po zakonu, volitve, po volitvah bi se pa moralo sestaviti tako ministrstvo, ki ustreza večini novoizvoljenega parlamenta.«¹²⁹

Med branjem napisanega zlahka spregledamo, da je besedilo staro približno sto let, saj je vsebina aktualna, kakor da bi bila pisana danes. Predstavništvo ne sme biti izgovor ali metoda za obvod volje ljudstva.

7 Zaključek

V opazovanem zgodovinskem obdobju se je demokracija glede na doseženo stopnjo antropološkega¹³⁰ razvoja ljudi pokazala kot prevladujoče nestabilen družbeni proces. Ta krhka civilizacijska pridobitev zaradi dokazane reverzibilnosti terja nenehno delujoč in učinkovit sistem podpore, čim bolj prilagojen posamezni različici demokracije ter vsakokratnemu sistemu vrednot ljudi, zlasti tistih z največjo družbeno močjo. To velja tudi za sodobne različice, kot so socialna, liberalna in ustavna demokracija, ki prinašajo veliko pozitivnega, vendar žal ne uresničujejo vseh svojih potencialov.¹³¹ Kaže se nazadovanje, ki ga v največji meri pripisujem kombinaciji, prvič, predstavništva, ki je vzpostavljeno tako, da omogoča

¹²⁹ Gl. Pitamic, 2009, str. 113–115.

¹³⁰ Mišljen je antropološki razvoj v širšem smislu, ki zajema tudi kulture in duhovne vidike človekovega razvoja. Upoštevana je stopnja zavesti človeka, njegova etičnost in nasploh vrednote, zlasti vladajočih skupin. Dokler je človek človeku volk, demokracija ne more biti razumljena kot stabilno naravno stanje.

¹³¹ Gl. op. 1.

predstavniško samovoljo brez relevantnih posledic, drugič, velike koncentracije kapitala, katerega moč se kanalizira v politične odločitve, ki gredo v prid posameznih zasebnih interesov, mimo volje in interesov ljudstva, in tretjič, modernih tehnologij, ki večinoma še niso primerno regulirane in uporabljene, zaradi česar so pogosto zlorabljene. Vse to izhaja ali je povezano s sistemom vrednot, hkrati pa nanje povratno vpliva in nastane t. i. zaprta zanka.

Kot je bilo navedeno, se ne osredotočam na problem prekomerne koncentracije kapitala v rokah zasebnikov, temveč v kontekstu razmišljanja o demokraciji le opozarjam na interakcijo zasebnega kapitala s predstavništvom in moderno tehnologijo ter tveganja, ki so s tem povezana. Podobno velja glede vrednot, ki jih ne naslavljam samih za sebe, temveč v kontekstu njihovega pomena za ohranjanje ali uveljavljanje demokracije.¹³² V kontekstu razmišljanj o možnostih izboljšanja kakovosti demokracije in učinkovitega delovanja države, tako da bi bila ta v kar največji meri servis ljudstva, postavljam v središče preostala elementa prej navedene problematične kombinacije: predstavništvo in moderne tehnologije.

Predstavniška (posredna) demokracija, ki se je med drugim uveljavila z argumentom, da je neposredna demokracija v praksi neizvedljiva zaradi logističnih in tehničnih ovir, ima resne slabosti, zlasti če je zasnovana tako, da poslanke in poslanci niso agenti ljudstva, temveč so z izvolitvijo s strani ljudstva dejansko osamosvojeni in odtujeni od njega, tako da smejo – namesto, da bi morali ugotavljati voljo ljudstva in jo uzakoniti –samostojno določati voljo ljudstva, za kar so ljudstvu odgovorni izključno politično.¹³³ Ustavne ureditve po svetu se osredotočajo na organizacijske in postopkovne vidike volitev ter na zagotavljanje upoštevanja volje zakonodajalca s strani preostalih vej javne oblasti, ob strani pa puščajo vprašanje, kako čim bolj zagotoviti stalno upoštevanje volje ljudstva, tako da bi se ta volja ves čas prelivala v zakonodajne akte oz. nasploh v pravne akte. Posledično prihaja do položajev, ki

¹³² Brez poseganja v to omejitev lahko zaskrbljeno spremljamo idealizacijo materialnih dobrin onkraj potreb. Če sta kapital in potrošništvo *per se* razumljena kot vrednota, to ne ogroža le naravnega temelja za življenje, temveč tudi družbo z demokracijo vred. Ti vrednoti se namreč prej ali slej odražata v zakonih in širše. Povsem formalistično dojetje tega v smislu, da je vse v redu, če tako piše v zakonu, je problem. Pomislimo na primer na totalitarne sisteme, kjer je bilo marsikaj določeno v zakonu, morda celo v ustavi, čeprav je bilo proti človečnosti. Prava ne bi smeli razumeti kot opravičila za dejanja, ki niso etična. Morale v tej zvezi ne omenjam, saj je bolj relativna oz. bolj spremenljiva v času in prostoru. Razumem jo namreč kot tisto, kar je v opazovani skupini prevladujoče, splošno sprejeto, sprejemljivo, medtem kot etiko razumem kot filozofsko razmišljanje o tem, kaj je dobro, ki pove, kako naj bi bilo, upoštevaje »absolutno dobro«.

¹³³ Mišljena je neizvolitev na prihodnjih volitvah, kar se pogosto ne zgodi zaradi asimetrije informacij, nepopolnih informacij, pomanjkljivosti volilnega sistema, pomanjkanja kredibilnih alternativ ipd.

namigujejo, da je ljudstvo nosilec oblasti kvečjemu na volilni dan, kot je opozoril že *Rousseau*.

Zanimivo je, da se danes o tem problemu med ljudmi govori manj, kot bi pričakovali, čeprav gre pravzaprav za eno ključnih vprašanj, ki vpliva praktično na vsakogar. Kadar pa se vendarle govori o tem, je to večinoma na ravni gole nejevoljnosti, ki ne preraste v resne iniciative za ustrezno spremembo (odločevalskega) sistema, čeprav obstajajo akademske razprave, od katerih nekatere ponujajo izvedljive možnosti. Vendar tudi če odmislimo različne možnosti, ki sploh ne vključujejo predstavništva, najdemo že znotraj modela predstavniške oz. posredne demokracije veliko možnosti, kako naj se zagotovi stalno upoštevanje prave volje in interesov ljudstva.

Pri nas je na nujnost upoštevanja volje ljudstva tudi v obdobju od enih do drugih volitev – vsaj glede najpomembnejših družbenih izzivov – v kontekstu razmišljanja o značilnostih demokratične parlamentarne kulture, kot že rečeno, pred približno stoletjem opozoril naš akademik *Pitamic*.¹³⁴

Čeprav predstavniška demokracija s prej navedenimi značilnostmi izkazuje očitne slabosti, se je v odsotnosti pomanjkanja pobude za njeno spremembo ohranila resnično dolgo.¹³⁵ Vendar danes v prevladujočem vrednostnem sistemu po mojem mnenju njene slabosti potencirata zlasti prekomerna koncentracija kapitala in (nekatero) moderne tehnologije, če se eno in drugo znajde v (istih) zasebnih rokah brez ustrezne in učinkovite regulacije. Zaradi znatne erozije kakovosti demokracije, tudi v t. i. zahodnih demokracijah, ljudje širom sveta izgubljajo zaupanje v državo, kar je zaskrbljujoče, saj menim, da je ta, če je primerno organizirana in upravljana, najbolj učinkovito danes znano sredstvo za zagotavljanje človekovih pravic in temeljnih svoboščin ter nasploh za servisiranje legitimnih potreb ljudstva.

Menim, da so nujne spremembe, ki terjajo razmišljanje onkraj ustaljenih vzorcev, čeprav se zavedam, da morda čas zanje še ni dozorel, vendar gledam v prihodnost. V tej zvezi ponujam nekaj izbranih ugotovitev in tez, ki lahko morda služijo kot izhodišče za konstruktivno diskusijo:

- javno oblast v državi naj bi nenehno imelo ljudstvo;¹³⁶

¹³⁴ Gl. op. 129.

¹³⁵ Pobude za spremembe ne pričakujemo s strani tistih, ki jim takšno stanje najbolj ustreza.

¹³⁶ Menim, da to terja nenehen in učinkovit nadzor oz. vpliv ljudstva v sistemu državne oblasti, kar glede na uveljavljeno načelo delitve oblasti s sistemom zavor in ravnesij pomeni obvladovanje ustavodajne in zakonodajne javne oblasti, ne glede na to, ali je v državi uveljavljena neposredna ali posredna (predstavniška) demokracija. O

- država naj ne bi bila namen sama sebi oz. osamosvojena (odtujena) od ljudstva, temveč sredstvo oz. instrument v rokah ljudstva;
- presoja legitimnosti države naj se presoja glede na njeno funkcionalnost;¹³⁷ država naj svojo legitimnost črpa iz sposobnosti zagotavljanja človekovih pravic in temeljnih svoboščin ter nasploh iz servisiranja legitimnih potreb¹³⁸ ljudstva;¹³⁹
- posledično naj bi isto merilo veljalo tudi za vsakokratno javno oblast te države, začenši s parlamentom¹⁴⁰ (in naprej po verigi demokratične legitimnosti);¹⁴¹ velja naj, da parlament, ki ne želi ali ni sposoben služiti ljudstvu kot njegov agent, kar se vidi v razkoraku med tem, kar dela, in tem, kar je volja ljudstva¹⁴² – izgubi legitimnost obstoja in oblastnega delovanja, ki jo je pridobil z volitvami,¹⁴³ razen

pristni demokraciji ne moremo govoriti, če sistem omogoča, da se država ugrabi in obdobju med enimi in drugimi volitvami, torej v času trajanja posameznih mandatov. Menim, da v slednjem primeru ni primerno govoriti o posredni oz. predstavniki demokraciji, temveč kvečjemu o kvazi-predstavnosti. Pristna posredna demokracija je načeloma to, kar opisuje *Pitamic*. Gl. op. 40 in 129.

¹³⁷ Za razliko od tega, kar je v nadaljevanju napisano glede legitimnosti zakonodajalca (in ostalih), je občasne nefunkcionalnosti države treba analizirati in učinkovito odpraviti razloge zanje in šele, če se te nefunkcionalnosti začnejo pojavljati pogosto, tako da jih lahko štejemo kot značilnost sistema, velja resno razmisliti o ustrezni spremembi sistema, torej organizacije države, njene ustavne ureditve in v končni fazi tudi o prenehanju države oz. njeni nadomestitvi z novo državo, kar se je v preteklosti že večkrat zgodilo; gl. op. 139.

¹³⁸ Gre za potrebe (ne želje), kot orientacija pa lahko služi razširjena klasifikacija potreb po *Maslow-u*. Zaželeno je, da se temeljna določitev javnih potreb opredeli v ustavi s pomočjo pravic in svoboščin. Možne naj bodo ustrezne prilagoditve pod vplivom tehnološkega in nasploh družbenega razvoja. Pri nas je to dokaj dobro opazno v naknadni vključitvi pravice do pitne vode (70. a člen Ustave RS), zdaj pa obstajajo indici za ustavno določitev pravice do uporabe gotovine (nov 74. a člen Ustave RS). Ob tem si je možno zamisliti tudi druge ustavne pravice, npr. pravico do (električne) energije, pravico dostopa do spleta ipd. V praksi lahko prihaja do zahtevnih vprašanj pri razvrščanju javnih potreb in alokacije javnih sredstev. V tem smislu je zdaj npr. žal ponovno postalo izjemno aktualno vprašanje: »Topovi ali maslo?«. Ustavna prožnost pri razvrščanju javnih potreb zakonodajalcu glede tega omogoča široko polje presoje, vendar naj bi ta presoja vključevala tudi voljo ljudstva, saj je očitno, da vpliva na servisno sposobnost in s tem na vsakodnevno kakovost življenja državljanek in državljanov.

¹³⁹ Če ni tako, država nima legitimnosti in naj bi prenehala obstajati. Prenehanje države ni le teoretičen koncept. V nekaterih novodobnih primerih je to jasno vidno (npr. Socialistična federativna republika Jugoslavija, Češkoslovaška socialistična republika, Nemška demokratična republika, Zveza sovjetskih socialističnih republik), v nekaterih pa manj (npr. Francoska republika kot isto ime za pet republik).

¹⁴⁰ Tukaj pišem o parlamentu (ne o zakonodajalcu), da se nakaže scenarij posredne demokracije.

¹⁴¹ Posegi v preostali dve veji javne oblasti morajo biti ustavno skladni in zamisliti si je mogoče primere, ki terjajo spremembo ustave, seveda ne s ciljem zlorabe.

¹⁴² Volja ljudstva mora biti verodostojno ugotovljena. Čeprav si je mogoče zamisliti več načinov preverjanja volje, načeloma med primerne načine uvrščam v tem poglavju predstavljen sistem stalnega preverjanja ali izražanja volje ljudstva z uporabo modernih tehnologij. Če tega ni, si je v skrajnem primeru mogoče zamisliti tudi klasično referendumsko izražanje volje.

¹⁴³ To idejo najdemo v delih več klasikov, o njej je npr. pisal tudi *Locke*. Naj tukaj dodam, da je v zdaj veljavni ustavni ureditvi za predsednico oz. predsednika republike, predsednico ali predsednika vlade ter ministric ali ministre, sodnike in sodnice določena odgovornost, ki lahko vodi v (predčasno) izgubo mandata, če pri opravljanju funkcije (hujše) kršijo ustavo ali zakon, torej če ne upoštevajo volje predstavnškega organa, izražene v veljavnem splošnem pravnem aktu. Še več, v razmerju med parlamentom in vlado oz. parlamentom in posameznimi članicami in člani vlade lahko opazimo ustavno določeno politično odgovornost slednjih do parlamenta. Na drugi strani pa v primeru parlamenta oz. razmerja med parlamentom in ljudstvom ne samo, da ni nič dovolj podobnega v smislu odgovornosti določeno za parlament oz. poslanke in poslance, temveč ustava z določili o mandatu in imuniteti lahko prispeva k odtujitvi poslank in poslancev od ljudstva, zato bi bilo primerno na novo premisliti ta del ustavne ureditve. V tem smislu napotujem na razmišljanja o naravi poslanskega mandata in vzpostavitvi sistema stalnega preverjanja/izražanja volje ljudstva in pripadajočega nadzora.

če v tem primeru predsednik republike in Ustavno sodišče RS ugotovita,¹⁴⁴ da je ta razkorak izjemoma legitimen, kar je treba prepričljivo obrazložiti;¹⁴⁵ vključitev Ustavnega sodišča RS je zelo pomembna zaradi zagotavljanja strokovnosti in nasploh zaradi upoštevanja ustave, ki je temelj vsakega pravnega sistema;

- neposredna demokracija naj se (postopno) uveljavi v največjem možnem obsegu, pri čemer naj bi bili za ta namen zagotovljeni učinkoviti javni podporni sistemi, ki bi omogočali, da ljudstvo lahko pridobi objektivne relevantne informacije, potrebne za vsakokratno odločanje, kar zlasti terja neposredno aktivnost oblasti (predstavitev in utemeljitev uradnih stališč, vključitev stroke, organizacijo tribun, kjer se soočijo argumenti za različne rešitve, izdaja in distribucija brošur, pogovorne ure ipd.), ker naj bi bilo zakonsko določeno, ne prepuščeno naključju. Ob tem bi bilo nujno treba zagotoviti ustrezno medijsko krajino z ukrepi za zagotavljanje strokovnega in neodvisnega novinarstva;¹⁴⁶
- moderne tehnologije odpravljajo nekatere ovire uveljavljanja neposredne demokracije, zato jih je smiselno primerno uporabiti,¹⁴⁷ hkrati pa nevtralizirati nesporne slabosti, kar terja (tudi) primerno regulacijo in javno lastništvo oz. nadzor vseh sistemov, potrebnih za izvajanje oz. zagotavljanje (neposredne) demokracije;
- zahtevana preobrazba v izboljššan model demokracije naj bi bila skrbno načrtovana in nikakor prenačljena, izpeljana postopno, po potrebi po etapah;¹⁴⁸

¹⁴⁴ Možnosti je več, predsednik republike lahko o tem odloči na podlagi mnenja Ustavnega sodišča RS ali pa oba organa odločita s soglasno odločitvijo, v kolikor pa soglasje ni doseženo, ostane, kot je. Vlogi obeh organov nista izbrani naključno; namreč, predsednik republike je pri nas izvoljen neposredno, Ustavno sodišče RS pa je varuh ustavnosti. Hkrati naj povem, da se mi tukaj ne zdi primerno vključiti predsednika ali predsednice parlamenta, ker se odloča o legitimnosti parlamenta, katerega član je, torej bi odločal tudi o sebi, bi pa bilo smiselno razmisliti, ali se mu lahko ustrezno dopolnijo pristojnosti oz. pooblastila, s katerimi bi preprečeval ali vsaj omejeval samovoljo parlamenta glede na ljudstvo, kar torej pomeni preprečevanje eskalacije oz. prej navedenega odmika glede na voljo ljudstva, da se v predlaganem konceptu sploh ne bi rabilo odločati o drastičnih ukrepih proti parlamentarcem.

¹⁴⁵ Tukaj je treba opozoriti na previdnost, saj gre v končni fazi za omejitev upoštevanja volje ljudstva, vendar je ta varovalka najbrž nujna oz. sorazmerna, saj je treba preprečiti tiranijo večine nad manjšino, zagotoviti zaščito ranljivih skupin in bodočih generacij ipd. Za to omejitev naj bi bili zahtevani strogi pogoji, ki naj bi se razlagali strogo, kot je to značilno za izjeme.

¹⁴⁶ To ne pomeni nujno takojšnje radikalne spremembe, temveč postopen in premišljen prehod. Upoštevati je treba »umetnost možnega«. Zavedam se tudi pasti neposredne demokracije in možnosti, da se ljudstvo odloči »napačno«, vendar to naj ne bi bil *a priori* izgovor za ohranitev sedanjega sistema. Ljudstvu bi bilo treba pošteno in jasno pojasniti, kakšne so realne posledice posamezne odločitve, nato naj prevzame odgovornost in odloči, kar naj velja, dokler to ne vodi v tiranijo večine nad manjšino in nasploh v kršitve človekovih pravic in temeljnih svoboščin.

¹⁴⁷ Ne bi me presenetilo, če bi ljudstvo sčasoma zahtevalo (večjo) uporabo modernih tehnologij v okviru poskusov krepitve (neposredne) demokracije.

¹⁴⁸ Sprememba naj ne bo namen sama sebi, temveč naj služi realnemu izboljšanju stanja demokracije. V kontekstu sprememb je treba ustrezno nasloviti tudi varnostna vprašanja vseh vrst.

- relativno hiter, vendar hkrati zmeren odziv na ugotovljene pomanjkljivosti bi lahko bila vzpostavitev stalnega nadzora ljudstva nad sprejemanjem vseh zakonov; mišljena je neposredna možnost preprečevanja uveljavitve zakonov z vetom,¹⁴⁹ kar naj bi se vršilo v e-obliki, torej z uporabo primerne moderne tehnologije, in brez omejitev, ki neutemeljeno dušijo demokracijo;¹⁵⁰
- smiselno enako, kot je predlagano za izboljšanje demokratičnosti na ravni države, ki je centralna oz. državna javna oblast, naj velja tudi na nižjih ravneh javne oblasti, tj. na ravni regionalnih in lokalnih javnih oblasti;
- ob upoštevanju prej obravnavanih izzivov in značilnosti naše ustavne ureditve bi bilo smiselno ponovno premisliti o njeni primernosti, pri čemer sta obseg in vrsta teh sprememb nujno pogojena z odločitvijo, kaj sploh želimo, skratka, koliko neposredne demokracije želimo in smo je realno sposobni implementirati, koliko/kako želimo ohraniti posredno demokracijo ipd.

V tem poglavju monografije je pozornost sicer posvečena pojmovnim opredelitvam, razvojnemu loku demokracije z vzročno-posledičnimi pojasnili in sedanjemu stanju, ki jasno kaže skrajne meje posredne demokracije oz. predstavniškega modela. Vendar vse to ni namen samo sebi, temveč zavedanju, od kod smo prišli in kje smo, da bi lahko lažje ocenili, kam gremo, kam želimo priti in kako bi to lahko dosegli. Glede slednjega je posebna pozornost namenjena vlogi modernih tehnologij.

Predlagane ukrepe in nasploh vsebino tega poglavja je zaželeno brati, razumeti in razlagati v kontekstu dogajanja oz. relevantnih okoliščin, v katerih je nastajalo. Zavedam se relativnosti, hkrati pa tudi tega, da najbrž za nekatere predloge še ni pravi čas. V tem smislu že naslov poglavja nakazuje, da sprememb ne pričakujem prav kmalu, prav tako ne širokega odobravanja vseh ugotovitev, sklepov in tez, prej nasprotno. Vendar menim, da bo zagovornikom obstoječega sistema sčasoma zmanjkalo argumentov, moči ali obojega, kar bo vodilo v spremembe, ki jih je zdaj težko točno napovedati. Spremembe lahko vodijo v izboljšanje ali poslabšanje obstoječega stanja, pri čemer menim, da odsotnost dobro premišljenih ukrepov poveča možnost za neželene spremembe. Zato želim s tem poglavjem zlasti

¹⁴⁹ Mišljen je pristen veto, ki naj vsaj za leto dni prepreči ponovno parlamentarno odločanje.

¹⁵⁰ Ta model pri nas ne bi odpravil Državnega zbora, temveč bi vzpostavil stalen nadzor nad njegovim delom, diskutabilna pa je t. i. dvodomnost, kot jo poznamo pri nas, in to ne v smislu njenega obstoja, temveč v smislu strukture. Skratka, naj bo (novi) Državni svet sestavljen iz volilnih upravičenk in upravičencev ali naj bo poleg Državnega sveta, sestavljenega iz državnih svetnic in svetnikov (torej tako, kot velja sedaj), vzpostavljen še nov organ, recimo mu Zbor ljudstva, sestavljen iz volilnih upravičenk in upravičencev?

spodbuditi diskusijo in zanjo ponuditi izhodišča, ki naj brez prejudiciranja vodijo do dobro premišljenih ukrepov.

Skratka, to poglavje nima namena nanizati ukrepov za zagotavljanje pristne demokracije. Za zagotavljanje pristne demokracije najbrž ni možno vzpostaviti idealnega sistema, kar pa naj ne bi bil izgovor, da ne izkoristimo očitnih priložnosti za izboljšave. Asimptotično približevanje demokratičnemu idealu v smislu nenehnih izboljšav vsakokratnega sistema naj bi postal značilni *modus operandi*.

Ustavno oz. nasploh javno pravo je v tem pogledu pomemben instrument. Ponavljam, instrument, ne »(absolutno) dobro«.¹⁵¹ Težko si je zamisliti instrument, ki se ne more zlorabiti, zato je tudi tukaj nujna skrajna premišljenost in previdnost. Skozi leta ukvarjanja s pravom vse več razmišljam, kaj je dobro in kako se ugotavlja; razmišljam o Pranačelu ali Prapravilih, brez katerih pravo ne more biti Pravo.

Opombe

Vpogled v izvirna besedila klasičnih filozofskih del je mogoč zlasti na povezavi: [<https://archive.org/>]. Nekatera se pojavljajo v več različicah, kar ponekod vodi v razlike glede relevantnih strani.

Izvirna besedila ne ustrezajo nujno današnjim pravopisnim pravilom, zato so ustrezno prilagojena, vendar ne na način, da bi se spremenila vsebina. Ohranjen je tudi arhaičen stil starih besedil. Znak narekovaj [»/«] je uporabljen, kakor je značilno za slovenski jezik, ne glede na znake, značilne za tuje jezike.

V nekaterih primerih ni na razpolago izvirnikov, le ponatise, zato se lahko ponekod v besedilu ime posameznega klasika pojavi ob letnici ponatisa, ki ne ustreza času njegovega življenja.

Za nasvete pri francoskih besedilih se zahvaljujem kolegu izr. prof. dr. Cocou Marius Mensah-u.

Viri in literatura

Anderson, J., Rainie, L. (2000) Many Experts Say Digital Disruption Will Hurt Democracy, Pew Research Center, https://www.pewresearch.org/internet/wp-content/uploads/sites/9/2020/02/PI_2020.02.21_future-democracy_REPORT.pdf (obiskano: 30. 9. 2025).

Anter, A. (2014) Max Webers Theorie des modernen Staates: Herkunft, Struktur und Bedeutung (Berlin: Dunker & Humblot).

¹⁵¹ Prava ne dojemam zgolj kot (piramidalni) sistem pravnih aktov. Pravo zame ni samo stvar oblike, pristojnosti, postopka in umetnega zagotavljanja hierarhije (pravnih) pravil. Je zlasti stvar vsebine, s katero »napolnimo« pravne akte. Pravnim pravilom, tj. pravilom, s katerim napolnjujemo pravne akte in zanje uporabljamo državni monopol prisile, ne priznajmo pristne legitimnosti ali etikete »dobro« le zato, ker so se znašle v pravnem aktu, temveč naj bi bilo to odvisno od njihove skladnosti z vrednotami, ki so med ljudmi široko sprejete in usmerjene k spoštovanju človekovih pravic in temeljnih svoboščin. Pravo naj se torej zmeraj dojema tudi z vrednostno komponento.

- Asimakopoulou, G., Antonopoulou, H., Giotopoulos, K., Halkiopoulos, C. (2025) Impact of Information and Communication Technologies on Democratic Processes and Citizen Participation. *Societies*, 15(40), strani 1–41.
- Bachelet, M. (2022) Crisis and fragility of democracy in the world (speech at the Opening Workshop for the International Association of Jesuit Universities, Boston College), <https://www.ohchr.org/en/statements-and-speeches/2022/08/crisis-and-fragility-democracy-world> (obiskano: 30. 9. 2025).
- Bagg, S. (2022) Sortition as Anti-Corruption: Popular Oversight against Elite Capture. *American Journal of Political Science*, 68(1), strani 93–105.
- Barnes, H. E. (1924) Theories of the Origin of the State in Classical Political Philosophy. *The Monist*, 34(1), strani 15–62.
- Beetz, J. P., Rossi, E. (2017) The EU's democratic deficit in a realist key: multilateral governance, popular sovereignty and critical responsiveness. *Transnational Legal Theory*, 8(1), strani 22–41.
- Bessett, J. (1980) Deliberative Democracy: The Majority Principle in Republican Government, v: Goldwin, R. A. in Schambra W.A. (ur.), *How Democratic Is the Constitution?*. Washington: American Enterprise Institute for Public Policy Research, strani 102–116.
- Bodin, J. (1577) *Les six livres de la République*, Paris, Chez Jacques du Puys, Libraire Juré, I à la Samaritaine.
- Bouzoraa, Y. (2023) The Value of Democracy in EU Law and Its Enforcement: A Legal Analysis. *European Papers*, 8(2), strani 809–851.
- Castoriadis, C. (1983) The Greek Polis and the Creation of Democracy. *Graduate Faculty Philosophy Journal*, 9(2), strani 79–115.
- Cohen, J. (1989) Deliberation and Democratic Legitimacy, v: Hamlin, A. in Pettit, B. (ur.), *The Good Polity. Normative Analysis of the State* (Oxford: Brasil Blackwell), strani 17–34.
- Cudworth, E., Hall, T., McGovern, J. (2007) *The Modern State: Theories and Ideologies* (Edinburgh: Edinburgh University Press).
- CD-WGD&T (2024) Impact of Technology on the Future of Democracy Trend and Policy Brief, <https://community-democracies.org/app/uploads/2024/07/Impact-of-Technology-on-the-Future-of-Democracy-Trend-and-Policy-Brief-July-2024.pdf> (obiskano: 30. 9. 2025).
- Dahrendorf, R. (2024) *Auf der Suche nach einer neuen Ordnung, Vorlesungen zur Politik der Freiheit im 21. Jahrhundert* (München: Verlag C. H. Beck).
- Falk, R. A., Milonova, S. (2025) *Patriotism to the Earth: A Quest for Humane Global Governance* (Lanham: Rowman & Littlefield Publishers).
- Ferčič, A. (2022) Javne službe kot steber socialne države: vloga Evropske unije in njenega prava, v: Korpič-Horvat, E. et al (ur.), *Socialna država in revščina*, Maribor, Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba, strani 59–74.
- Frey, B. S. (2004) *Direct Democracy for a Living Constitution*, *Freiburger Diskussionspapiere zur Ordnungsökonomik*, 04/5, Albert-Ludwigs-Universität Freiburg, Institut für Allgemeine Wirtschaftsforschung, Abteilung für Wirtschaftspolitik.
- Grad, F. (2019) 82. člen, v: Avbelj, M. (ur.), *Komentar Ustave Republike Slovenije* (Nova Gorica, Nova Univerza, Evropska pravna fakulteta).
- Grad, F. (2025) *Organizacija državne oblasti v Republiki Sloveniji*, v: Grad, F., Kaučič, I. in Zagorc, S., *Ustavno pravo* (Ljubljana: Pravna fakulteta Univerze v Ljubljani).
- Harding, A. (1994) The Origins of the Concept of the State, *History of Political Thought*, 15(1), strani 57–72.
- Hobbes, T. (1651) *Leviathan, or The Matter, Forme, & Power of a Common-Wealth Ecclesiasticall and Civill* (London: Andrew Crooke).
- Jambrek, P. (2010) (Splošne določbe) 1. člen, v: Šturm, L. (ur.), *Komentar Ustave Republike Slovenije* (Kranj: Fakulteta za državne in evropske študije).
- Jano, D. (2008) Understanding the "EU democratic deficit": A two dimension concept on a three level-of-analysis. *Politikon: The IAPSS Journal of Political Science*, 14(1), strani 61–74.
- Jent, C. H. (2015) *Demos Kratos: Democracy, Old and New*. *The Social Studies*, 58(6), strani 242–245.

- Kradin, N. N. (2009) State Origins in Anthropological Thought. *Social Evolution & History*, 8(1), strani 25–51.
- Landemore, H. (2020) *Open Democracy: Reinventing Popular Rule for the Twenty-First Century* (New Jersey: Princeton University Press).
- Lieberman, D. E. (2015) *Zgodba človeškega telesa; evolucija, zdravje in bolezni* (prevod) (Ljubljana: UMco).
- Locke, J. (1960) *Two Treatises of Government: a Critical Edition with an Introduction and Apparatus Criticus by Peter Laslett* (London in New York: Cambridge University Press).
- Manin, B. (1987) On Legitimacy and Political Deliberation. *Political Theory*, 15, strani 338–368.
- Machiavelli, N. (1971) *Discorsi sopra la prima Deca di Tito Livio*, Firenze, Letteratura italiana Einaudi, https://www.mercaba.es/renacimiento/livio_I_de_maquiavelo.pdf (obiskano: 30. 9. 2025).
- Machiavelli, N. (1996) *Discourses on Livy*, prevod (Mansfield, H. C. in Tarcov, N.) (Chicago & London: The University of Chicago Press).
- Mavrouli, R., Van Waeyenberge, A. (2023) EU Responses to the Democratic Deficit and the Rule of Law Crisis: Is It Time for a (New) European Exceptionalism?. *Hague Journal on the Rule of Law*, 15, strani 405–439.
- Montesquieu, C. L. (1844) *L'esprit des lois suivi de la défense de L'esprit des lois* (Paris, Lavigne: Libraire-éditeur).
- Neuhold, C. (2020) Democratic Deficit in the European Union, *Oxford Research Encyclopedia of Politics*, <https://oxfordre.com/politics/view/10.1093/acrefore/9780190228637.001.0001/acrefore-9780190228637-e-1141> (obiskano: 30. 9. 2025).
- OZN (2009) Guidance Note of the Secretary-General on Democracy, <https://digitallibrary.un.org/record/677649?v=pdf> (obiskano: 30. 9. 2025).
- Pagden, A. (2024) *Beyond States: Powers, Peoples and Global Order* (Cambridge & Hoboken: Polity Press).
- Papandreou, G. (2024) Strengthening democracy through participatory and deliberative processes, Doc. 16001, Parliamentary Assembly, Council of Europe.
- Pierson, C. (2004) *The Modern State* (London & New York: Routledge).
- Pitamic, L. (2009) *Država, ponatis knjige iz leta 1927* (Ljubljana: GV Založba).
- Rahe, P. A. (ed.) (2006) *Machiavelli's Liberal Republican Legacy* (Cambridge: Cambridge University Press).
- Rattanaseevee, P., Akarapattananukul, Y. in Chirawut, Y. (2024) Direct democracy in the digital age: opportunities, challenges, and new approaches, *Humanities and Social Sciences Communications*, <https://doi.org/10.1057/s41599-024-04245-1>.
- Roosevelt, F. D. (1938) Message to Congress on the Concentration of Economic Power, <https://publicpolicy.pepperdine.edu/academics/research/faculty-research/new-deal/roosevelt-speeches/fr042938.htm> (obiskano: 30. 9. 2025).
- Rousseau, J. J. (1762) *Du contrat social, ou Principes du droit politique* (Amsterdam: Marc-Michel Rey).
- Sabine, G. H. (1920) The Concept of the State as Power. *The Philosophical Review*, 29(4), strani 301–318.
- Schmitt, C. (1932) *Das Begriff des Politischen* (München: Duncker & Humblot).
- Schmitt, C. (2009) *Das Begriff des Politischen, Text von 1932 mit einem Vorwort und drei Corollarien* (Berlin: Duncker & Humblot).
- SE (2025) Towards a New Democratic Pact for Europe, Report of the Secretary General of the Council of Europe (Message from the Secretary General) (2025), <https://rm.coe.int/2025-report-of-the-secretary-general-of-the-council-of-europe-en-final/1680b5ad96> (obiskano: 30. 9. 2025).
- Sintomer, Y. (2023) *The Government of Chance: Sortition and Democracy from Athens to the Present* (Cambridge: Cambridge University Press).
- Smith, G. H. (1895) The Theory of the State, *Proceedings of the American Philosophical Society*, 34(148), strani 182–334.

- Strauss, D. F. M. (2006) The Rise of the Modern (Idea of the) State. *Politikon*, 33(2), strani 183–195.
- Taneja, A. et al (2025) Takers, not makers: the unjust poverty and unearned wealth of colonialism. OXFAM.
- Van Reybrouck, D. (2016) *Against Elections: The Case for Democracy*, angleški prevod Liz Waters (London: Penguin Random House).
- Voigt, R. (2015) *Der moderne Staat, Zur Genese der heutigen Staatsverständnisses* (Wiesbaden: Springer VS).
- Weicheln, S. (2007) *Max Weber, der moderne Staat und die Nation*, v: Anter, A., Breuer, S., Max Webers Staatssoziologie: Positionen und Perspektiven (Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft).

Summary

The author addresses contemporary challenges in safeguarding democracy in the context of modern technologies, emphasizing the urgent need for systemic reform. Recent reports from institutions such as the Council of Europe and the United Nations highlight a concerning erosion in the quality of democracy, growing public dissatisfaction, and declining trust in the modern state as a civilizational achievement. This erosion threatens the sustainability of democratic governance and, by extension, the protection of human rights and fundamental freedoms.

The deterioration of democratic quality may act as a catalyst for a chain of events leading to adverse scenarios. It is therefore imperative to identify the root causes to enable appropriate interventions. The author identifies a confluence of factors contributing to this erosion: (1) a system of representation that permits unchecked discretionary power without meaningful accountability; (2) the concentration of capital, whose influence is increasingly channelled into political decision-making that favours private interests over the collective will; (3) modern technologies, which remain largely unregulated and underutilized, often subject to misuse despite their potential to enhance democratic processes; and (4) the prevailing value system.

To address this so-called closed loop, the author revisits foundational ideas from classical thinkers such as Rousseau, Montesquieu, Locke, Hobbes, and Machiavelli. By tracing the developmental arc of democracy within the evolution of the modern state, the author seeks to understand its current form and recover neglected philosophical insights that may offer solutions for today's challenges. The article then critiques the dominant model of democracy and its evident shortcomings, illustrated through the reflections of academic Pitamic, who emphasized the necessity of continuously verifying and respecting the will of the people—a principle that remains strikingly relevant a century after its publication.

Drawing on philosophical and theoretical foundations, the identified deficiencies of current governance systems, and the characteristics of contemporary society, the author argues that the state should function as a service to the people. State legitimacy, therefore, ought to be assessed primarily by its effectiveness in delivering this service. Sovereignty should reside with the people continuously—not merely on election day. Current systems of representative democracy fail to adequately ensure this, prompting an inquiry into whether modern technology can facilitate a return to direct democracy or at least significantly strengthen it.

The author contends that such a transformation is feasible and presents several examples of how modern technologies could be harnessed to improve democratic engagement. However, the formulation of effective measures requires interdisciplinary collaboration. Advocating the thesis that direct democracy is inherently more authentic than its representative counterpart—whose dominance has historically stemmed from logistical and technical constraints associated with direct democracy—the author calls for ongoing evaluation of whether technological advancements mitigate these constraints. In this context, modern technology is proposed as a potential "X factor" for enhancing (direct) democracy. While supporting the strengthening of direct democracy, the author acknowledges its inherent risks and stresses the necessity of fulfilling specific conditions. Chief among these is the

establishment of robust public support systems that ensure informed citizen participation, facilitate objective, fair, and substantively rich public discourse, guarantee fair voting procedures and transparent result dissemination, and ultimately secure the implementation of democratic decisions—all with the aim of rendering the state an effective service provider to its citizens.